

**UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA**

Tjaša Pertinač

**CERKVENO-KULTURNI POMEN KARTUZIJE
JURKLOŠTER**

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
TEOLOŠKA FAKULTETA
DRUGOSTOPENJSKI DVOPREDMETNI PEDAGOŠKI PROGRAM TEOLOGIJA

Tjaša Pertinač

CERKVENO-KULTURNI POMEN KARTUZIJE
JURKLOŠTER
MAGISTRSKO DELO

Mentor: prof. dr. Bogdan Kolar

Ljubljana, 2016

ZAHVALA

Najprej se zahvaljujem profesorju dr. Bogdanu Kolarju, da me je sprejel pod svoje mentorstvo in me strokovno vodil skozi celotno pisanje naloge. Zahvalila bi se tudi zaposlenim v Knjižnici Laško, ki so mi vedno priskočili na pomoč in mi bili na razpolago. Iskrena hvala tudi moji družini in prijateljem, ki so mi stali ob strani skozi vsa leta študija.

KAZALO

UVOD	1
1. O KARTUZIJI JURKLOŠTER.....	2
1.1 Zgodovinske okoliščine nastanka kartuzije	2
1.2 Prva ustanovitev	3
1.3 Druga ustanovitev kartuzije	5
1.4 Propad kartuzije	8
2. KRŠKI ŠKOFJE IN PRVA USTANOVITEV	10
3. PROŠTIJA	12
4. LEOPOLD VI. BABENBERŽAN IN JURKLOŠTER.....	15
4.1 Leopold kot drugi ustanovitelj kartuzije	15
4.2 Leopold VI. in njegova povezava z Andeškimi.....	16
5. CERKEV SV. MAVRICIJA	20
5.1 Čas pozidave cerkve	20
5.2 Arhitektura romanske cerkve iz prve četrtine 13. stoletja	21
5.3 Gotski nadstrešni stolpič	23
5.4 Zavetnik sv. Mavricij	23
6. KNJIŽNICA IN LITERARNO USTVARJANJE	26
6.1 Knjižnica	26
6.2 Literarni ustvarjalci	28
6.2.1 Odon iz Novare	28
6.2.2 Sifrid	28
6.2.3 Mihael iz Prage	30
6.2.4 Nikolaj Kempf	30
6.2.5 Življenjepis Katarine Sienske	31
7. POVEZAVA CELJSKIH GROFOV S KARTUZIJO JURKLOŠTER	33
8. POVEZAVA Z OSTALIMI SLOVENSKIMI KARTUZIJAMI	37
9. SOCIALNA VLOGA KARTUZIJE	39
10. KARTUZIJA PO ODHODU KARTUZIJANOV	41
ZAKLJUČEK	44
POVZETEK.....	45

SUMMARY 46
REFERENCE 47

UVOD

V magistrskem delu bomo raziskovali kulturni in cerkveni pomen kartuzije v Jurkloštru. Namen dela je predstaviti, kako pomemben dejavnik kulturnega, cerkvenega in političnega razvoja je bila ta kartuzija v srednjem veku. Čeprav gre za samostan, od katerega danes ni več veliko ohranjenega, le-ta v sebi skriva marsikatero podatke, ki so pomembni tako za domači kraj kot tudi širšo okolico – tudi na evropski ravni. Ravno zaradi pomembnosti te kartuzije in neposredne bližine Jurkloštra mojemu domačemu kraju Šentrupertu sem se odločila, da si bom za magistrsko temo izbrala kartuzijo v Jurkloštru.

O kartuziji v Jurkloštru je že veliko napisanega. Obravnavana je bila z različnih vidikov. Z zgodovinskega vidika se ji je najprej posvetil Ignacij Orožen, nato pa je na začetku prejšnjega stoletja delo nadaljeval Avguštin Stegenšek. Tudi Franc Kovačič ji je posvetil kar nekaj strani v svojem delu *Zgodovina Lavantinske škofije*. Obsežno delo sta opravila tudi Miloš Rybář in Jože Mlinarič. Vsi ti avtorji obravnavajo kartuzijo z zgodovinskega vidika. Mnoge stvari so jim skupne, so pa določeni podatki, v katerih so si njihova mnenja nasprotna. V mojem delu bom navedla, kje prihaja do razhajanj mnenj. Težko je, ker imamo ohranjenih malo virov o jurkloštrski kartuziji. Z umetnostnozgodovinskega vidika ji je veliko pozornosti namenil Marijan Zadnikar. Zanimanje za kartuzijo v dolini Gračnice je zopet obudil nekdanji duhovnik v Jurkloštru Karel Gržan. Slednji se ji je posvetil z veliko strastjo. Njemu gre tudi zahvala, da se danes dela na tem, da bi čim bolj obudili to starodavno kartuzijo. Izdal je tudi knjigo *Skrivnosti starodavne kartuzije*. V njej so opisane legende, ki se prepletajo z resničnostjo. Težko je ugotoviti, kaj so zgodovinska dejstva, kaj pa le mit oziroma legenda. V knjigi je mnogo simbolike, ki nudi pestre možnosti razlage. Poleg Gržana v zadnjem času veliko pozornosti jurkloštrski kartuziji namenja umetnostna zgodovinarka Mija Oter Gorenčič. Razen umetnostnozgodovinskega vidika je raziskala povezavo Leopolda VI. Babenberškega z rodbino Andeških. Slednjo povezavo na primeru kartuzije Jurklošter v njenih spisih srečamo prvič. V magistrskem delu se bomo opirali na spise vseh teh raziskovalcev kartuzije.

1. O KARTUZIJI JURKLOŠTER

1.1 Zgodovinske okoliščine nastanka kartuzije

Preden se lotimo obravnave same kartuzije, si na kratko pogledjmo, kakšne so bile razmere v Cerkvi na Slovenskem v srednjem veku. Slovenci so po propadu Metodove nadškofije do sredine 18. stoletja živeli v glavnem na območju dveh metropolij, salzburške in oglejske. V 10. stoletju so salzburški nadškofje vstopili v krog najmočnejših cerkvenih knezov. Za Salzburg je bila značilna centralizirana oblast, ki pa se ni nikdar zavedala, da je tudi cerkveno središče za Slovence, medtem ko je Oglej s svojo bližino naši narodnostni meji bolj zvedno posegal v naš narodnostni in verski razvoj. Znotraj obeh velikih metropolij je bilo nekaj sufraganskih škofij, izmed katerih so nekatere imele močan vpliv na naše ozemlje. Za Jurklošter je bila pomembna predvsem Krška škofija, ki jo je leta 1072 ustanovil Gebhard.¹ Patriarhat Oglej, nadškofija Salzburg, škofije Briksen, Freising, Bamberg in Krka so spadale med največje zemljiške posestnike v slovenskem prostoru. V njihovih rokah se je nahajala približno vsaj tretjina vse razpoložljive zemljiške posesti. Škofije so le deloma same razpolagale s svojo posestjo, ki so jo imele organizirano v zemljiška gospodarstva. V glavnem so bila gospodarstva pod ministerialsko upravo fevdalnih družin. Večinoma so vse pomembnejše plemiške družine posedovale škofijske fevde. Prav podeljevanje škofijske zemlje v fevd svetnim fevdalnim gospodom je škofijam povzročilo njeno odtujevanje in na koncu izgubo. Visoko plemstvo si je v poznem srednjem veku alodiziralo in prisvojilo marsikateri škofijski fevd.²

V srednjem veku so bili po današnjem slovenskem prostoru gosto posejani samostani, duhovne ustanove. Ti so odločilno vplivali na dogajanje pri nas. Plodna tla so tukaj našli vsi redovi. Samostani so bili v poznem srednjem veku naša kulturna središča, ki so razvila živahno literarno dejavnost in skrbela ne le za izobraževanje

¹ Jože Mlinarič, »Cerkev na Slovenskem v srednjem veku,« v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (Celje: Mohorjeva družba, 1991), 61–63. Dalje kot: Mlinarič: *Cerkev na Slovenskem*.

² Matjaž Ambrožič, *Prvih 1000 let krščanstva na Slovenskem*, Priročnik Teološke fakultete 20 (Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010), 125–126.

svojih članov, temveč tudi za posredovanje znanja in vednosti svoji okolici. Samostani nedvomno sodijo k prvim in glavnim kulturnim žariščem poznega srednjega veka pri nas. Samostani t. i. starejših redov (benediktinci, kartuzijani, cistercijani) so glede na svoje gospodarske možnosti razvili močno karitativno dejavnost. Na gospodarskem področju so ti samostani imeli največ zaslug za gospodarski razvoj. Postojanke starejših redov so postale močna gospodarska središča z vsemi tedaj znanimi dejavnostmi: z obdelovanjem zemlje, živinorejo, obrtjo in trgovino. Samostani so, kot najvažnejši gospodarski dejavnik v deželi, s svojim umnim gospodarstvom postali zgled svetni zemljiški gosposki in tudi kmečkemu prebivalstvu.³

Današnje slovensko ozemlje je bilo prvo, kjer so se kartuzijani naselili zunaj matičnih dežel reda, Francije in Italije. Na tem majhnem slovenskem ozemlju so nastale kar štiri kartuzije v obdobju od srede 12. do začetka 15. stoletja (Žiče, Jurklošter, Bistra, Pleterje). Kartuzijani se zaradi svojevrstnega načina življenja niso posvečali dušnemu pastirstvu, pač pa so njihove ustanove postale močna gospodarska in kulturna središča v deželi.⁴ Jurkloštrska kartuzija sodi k najstarejšim duhovnim, kulturnim in verskim središčem na slovenskem Štajerskem. Hkrati je bila tudi velik zemljiški obrat z obsežnimi posestmi, ki je s svojim umnim gospodarjenjem nedvomno vplivala na okolico.⁵

1.2 Prva ustanovitev

Kartuzijo v Jurkloštru je ustanovil krški škof Henrik I. (med leti 1167–1174 je vladal krški škofiji), bivši benediktinec in opat Sv. Petra v Salzburgu. Navdušenost nad kartuzijanskim redom se je rodila pri srečanju z žičkimi menihi. Odločil se je naseliti kartuzijane tudi na ozemlju krške škofije, in sicer v takrat imenovani Jurjevi dolini ob zgornji Gračnici, danes Jurklošter. Ta dolina je bila kot nalašč za premišljevanje v tišini, kar je namen kartuzijanskega reda. Tukaj se dolina razširi, tako da je prostor za cerkev,

³ Mlinarič: *Cerkev na Slovenskem*, 75–77.

⁴ Mlinarič: *Cerkev na Slovenskem*, 79.

⁵ Jože Mlinarič, *Kartuziji Žiče in Jurklošter: Žička kartuzija ok. 1160–1782: Jurkloštrska kartuzija ok. 1170–1595* (Maribor: Založba Obzorja, 1991), 5. Dalje kot: Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*.

celice in vrt. Proti vzhodu in zahodu pa se stisne, tako da so okoli le hribi in skale.⁶ Jurklošter je bil v času naselitve nenaseljen, povsod pa je bil najbrž gozd.⁷ Kot je narekoval kartuzijanski red, je vsaka njihova naselbina imela dva samostana, v razdalji približno 1 do 2 kilometrov – samostan očetov in samostan bratov. Prvi je imel večjo cerkev, hišice za patre in skupne prostore. Ta je v Jurkloštru verjetno stal na mestu, kjer je sedaj pokopališče, vendar to ni zagotovo. Še večja negotovost je postavitve manjšega samostana za brate. Ta samostan je imel gospodarska poslopja in Marijino cerkev. Verjetno je bil nekje v Marijini vasi, na kar kaže ime vasi. Manjši samostan je moral biti od prvega oddaljen toliko, da ves hrup, ki se pojavi pri opravljanju kmetijskih del, ni motil patrov pri prepisovanju knjig. Ni pa smel biti predaleč, saj so ob sobotah bratje odšli v glavni samostan, da so v cerkvi prisostvovali nočnemu opraviilu in se nato v nedeljo zjutraj vrnili nazaj.⁸

Točna letnica ustanovitve ni znana, ustanovitvena listina se ni ohranila. Kmalu po ustanovitvi se je sam škof Henrik obrnil v Rim na papeža Aleksandra III., da bi le-ta sprejel novo kartuzijo pod posebno zaščito. O tem, da je papež potrdil ustanovitev samostana in ga vzel pod svojo zaščito, obstaja listina, ki je brez letnice, napisan je samo 2. junij. Listina je bila podpisana v mestu Anagni pri Rimu, iz zgodovinskih dejstev pa vemo, da je bil tega dne Aleksander III. tam dvakrat, in sicer leta 1173 in 1174.⁹ V tej listini je zapisano, da je papež iz pisma krškega škofa Henrika izvedel za ustanovitev kartuzije v Jurkloštru. Glede na tedanje prometne razmere lahko sklepamo, da je moralo preteči nekaj mesecev, da je to škofovo pismo prišlo do papeža in je ta nanj odgovoril. Škof Henrik pa je lahko papežu pisal takoj po ustanovitvi, ali pa ko je samostan že nekaj časa obstajal. Z ozirom na obe možni letnici lahko sklepamo, da je bila ta kartuzija ustanovljena najkasneje leta 1172 oziroma 1173, možno pa je tudi, da že kako leto prej. Na kratko lahko povemo, da je bila jurkloštrska kartuzija ustanovljena po letu 1170.¹⁰

V samostanu pa že kmalu po ustanovitvi ni bilo vse kot bi moralo biti. Nasledniki ustanovitelja jurkloštrske kartuzije samostanu niso bili več tako naklonjeni.

⁶ Avguštin Stegenšek, »O početkih jurkloštrske kartuzije,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8 (1911): 1–2. Dalje kot: Stegenšek: *O početkih*.

⁷ Miloš Rybář, *800 let Jurkloštra* (Laško: Kulturni center, 2000), 23. Dalje kot: Rybář: *800 let Jurkloštra*.

⁸ Stegenšek: *O početkih*, 1–3; Rybář: *800 let Jurkloštra*, 24.

⁹ Stegenšek: *O početkih*, 4.

¹⁰ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 21–22.

Želeli so, da bi kartuzijani čim prej odšli, saj jih je motilo, da se zaradi nepoznavanja domačega jezika niso mogli vključiti v tamkajšnje razmere.¹¹ Najbrž se je zaradi revščine tudi rušila disciplina. Zemlja ni bila dovolj rodovitna, niti niso imeli dovolj drugih dohodkov, s katerimi bi se lahko preživljali. Tedaj so menihi lahko živeli samo od dela svojih rok, imeli so posestva, ki so jih sami obdelovali, medtem ko v Jurkloštru ni bilo tako, verjetno zato, ker niso mogli shajati od obdelovanja samo svoje zemlje ali pa niso hoteli. Težava je bila, ker so bili prvotni menihi Italijani in Francozi, ti pa niso poznali ne rodovitne zemlje ne domačinov, ki so jim obdelovali zemljo, zato tudi niso mogli presoditi, koliko potrebujejo za življenje. Menihom ni preostalo drugega, kot da si od ustanovitelja izprosijo višjo dotacijo ali pa zapustijo kartuzijo. To krizo je želelo rešiti samo vrhovno vodstvo kartuzijanskega reda. Zato so v Jurklošter poslali uglednega meniha Odonu iz Novare, ki je leta 1189 postal jurkloštrski prior in tam napisal svojo knjigo pridig. Toda krize ni mogel rešiti.¹²

Zaradi teh vzrokov je krški škof Ekhard leta 1199 samostan zaprl. Jurkloštrski menihi so bili odvezani redovnih zaobljub, a jim je bilo rečeno, da bodo z veliko ljubeznijo sprejeti nazaj, če se bodo zadeve uredile. Uradni navedeni vzrok je bil, da menihi ne morejo ali pa nočejo živeti po redovnih zaobljubah. Tako je bil samostan razpuščen, prevzela ga je krška škofija, ki je na mestu samostana bratov ustanovila kapitelj kanonikov.¹³

1.3 Druga ustanovitev kartuzije

Menihom v Žičah je bilo žal, da je njihov bratski samostan propadel, zato so se začeli zanimati za brate kartuzijane v Jurkloštru. Žički prior Nikolaj je našel dobrotnika, ki je bil pripravljen obuditi meniško življenje v dolini Gračnice. To je bil takratni štajerski vojvoda Leopold VI. Babenberžan.¹⁴ Tako je Leopold leta 1208 ponovno ustanovil kartuzijanski samostan v Jurkloštru. Odločil se je za ponovno pozidavo kartuzije in želel, da bi tu imelo laško gospostvo svoje duhovno in kulturno središče.

¹¹ Edo Jelovšek, *Jurklošter nekoč in danes* (Jurklošter: Turistično društvo, 1983), 19. Dalje kot: Jelovšek: *Jurklošter nekoč in danes*.

¹² Rybář: *800 let Jurkloštra*, 25–27; Stegenšek: *O početkih*, 3–5.

¹³ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 27–28.

¹⁴ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 28–29.

Leta 1228 je od krške škofije kupil nekdanjo samostansko posest v Marijini vasi. Za nakup se je obrnil na tedanjega krškega škofa Valterja, le-ta je pa v Marijini vasi želel ohraniti kanonike. Zato je Leopoldu prodal le tisto posest, ki je ležala severno od Gračnice. To zemljo je nato podaril kartuzijanom, zraven jim je dal še velik kos svoje zemlje. Menihi so nato pozidali novi cerkvi, samostan in samostanska poslopja. Vse to je bilo sedaj pozidano, kajti prvotna kartuzijanska poslopja so bila lesena.¹⁵

Danes nas na ponovno ustanovitev samostana spominja spominska plošča z latinskim napisom. V slovenščini se napis glasi: »Leta 1208 je avstrijski in štajerski vojvoda Leopold ustanovil ta samostan v čast sv. Mavricija in njegovih tovarišev po pravilih sv. kartuzijanskega reda.«¹⁶

Ustanovno listino je Leopold izdal leto kasneje, 9. septembra 1209. Kartuzijani so začeli z gradnjo novih dveh cerkva. Večji samostan patrov z glavno cerkvijo je bil tam, kjer je cerkev še danes, zanj vemo točno lokacijo. Okrog te cerkve je bil velik hodnik s hišicami za patre in manjši hodnik za ostale prostore. Ni znano, kje natančno je bil manjši samostan z gospodarskimi poslopji in glede tega obstajajo različna mnenja.¹⁷ Najprej je svojo domnevo glede lokacije manjšega samostana zapisal dr. Avguštin Stegenšek, ki pravi, da v Marijini vasi ni mogel biti, saj so tam še bili kanoniki in sedaj so tam bivali tudi laiki. Po njegovem mnenju so si za gospodarsko središče izbrali kraj ob levem bregu Gračnice, tam, kjer je sedaj vas Marof. Tukaj naj bi stanovali nekateri, mogoče pa celo vsi konverzi, in sicer tudi potem, ko je leta 1228 Marijina vas postala zopet last kartuzijanov, saj ta vas zaradi naselitve laikov ni bila več primerna za bivanje redovnikov.¹⁸ Dr. Stegenška povzema tudi dr. Franc Kovačič, ki se strinja z njegovimi tezami.¹⁹ Miloš Rybář pa dodaja, da je to res ena izmed možnosti, toda obstaja še druga varianta. Pravi, da bi lahko bil samostan bratov v sedanjem naselju Jurklošter, da bi tako prestregel popotnike, ki bi prišli po poti iz Laškega skozi Mišji Dol ali pa iz smeri Lisce skozi Lahov Graben. Na koncu še dodaja, da je ta domneva bolj verjetna, ker je bilo

¹⁵ Jelovšek: *Jurklošter nekoč in danes*, 19–21; Rybář: *800 let Jurkloštra*, 32–33.

¹⁶ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 32.

¹⁷ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 34–35.

¹⁸ Stegenšek: *O početkih*, 8–9.

¹⁹ Franc Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije: (1228–1928) / ob 700 letnici njene ustanovitve spisal Franc Kovačič* (Maribor: Lavantinski kn. šk. Ordinariat, 1928), 126. Dalje kot: Kovačič: *Zgodovina Lavantinske škofije*.

središče Leopoldovega gospostva v Laškem, kamor je sedaj težil samostan.²⁰ Marijan Zadnikar dodaja, da že ime Marof kaže na to, da bi tam lahko bil ta samostan. Slednje kaže na kmetijsko gospodarsko dejavnost in celo obstoj ribnika bi lahko kazal na specifične potrebe redovnega življenja (na Marofu je še danes ribnik). Predvsem pa je primerna lega te vasi, kajti zapira dostop do samostana očetov in hkrati zbira okrog sebe vso gospodarsko dejavnost. Vendar kljub tej razlagi dopušča možnost, da bi bil samostan tudi na nasprotni, torej zahodni strani, ravno tako kot je mnenja Rybář. Jože Mlinarič tudi povzame vse te razlage in dodaja, da je prva razlaga glede Marofa dovolj utemeljena, toda tudi druga je sprejemljiva.²¹ Tukaj naj še omenimo Ignacija Orožna, ki pravi: »Obstaja ustno izročilo, da prvotni samostan ni stal na mestu poznejšega samostana, torej sedanje gospostvene stavbe, temveč nekoliko višje ob Gračnici, med nekdanjo kartuzijansko pristavo in sedanjo gospostveno stavbo, kjer pa je teren že tako zožen, da tam skoraj ni bilo mogoče postaviti malo večje stavbe.«²²

Samostanska glavna cerkev je bila posvečena leta 1227. Dan posvetitve velja za enega najpomembnejših datumov, kajti zaključeno je bilo dolgoletno Leopoldovo prizadevanje za obnovitev kartuzije v Jurkloštru. Cerkev je bila pozidana v poznoromanskem slogu s križnorebrastim obokom. V 14. stoletju so cerkvi nadzidali gotski strežni stolpič, zvonik, ki je edinstven v Sloveniji.²³

Po vsej verjetnosti so se menihi sem preselili iz Žič, med njimi je bilo tudi nekaj francoskih menihov. O francoskih menihih v Jurkloštru nam govori dejstvo, da so si za zavetnika jurkloštrske cerkve izbrali sv. Mavricija, ki je bil predvsem čaščen na francoskem področju. Za Jurklošter je bila velika izguba izumrtje Babenberžanov z Leopoldovim sinom Friderikom. Tako je Jurklošter izgubil velike zavetnike. Samostan do Celjskih grofov ni imel več takšnih zaščitnikov. S slednjimi je samostan zopet oživel.²⁴ Celjani so vse do svojega nesrečnega konca leta 1456 bili veliki dobrotniki vseh slovenskih kartuzijanskih samostanov, tako tudi jurkloštrskega, ki ga je zlasti Friderik II. obdaroval s tolikimi posestvi, dohodki in privilegiji, kakor nihče drug. Tudi

²⁰ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 33.

²¹ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 121.

²² Ignacij Orožen, *Orožnova zgodovina dekanije Laško / prevod nemške izdaje iz leta 1881*, prev. Jože Maček in France Baraga (Celje: Celjska Mohorjeva družba in Laško: Knjižnica Laško, 2009), 174. Dalje kot: Orožen: *Orožnova zgodovina*.

²³ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 33–35.

²⁴ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 34, 39.

njegov oče Herman II. je Jurkloštru izkazoval svojo naklonjenost, toda njegova glavna skrb je veljala njegovi ustanovi Pleterje.²⁵

1.4 Propad kartuzije

Leto 1456 je bilo za kartuzijane v Jurkloštru prelomno. Tega leta je umrl zadnji celjski grof Ulrik II. Celjskih kot dobrotnikov ni bilo več in končala se je zlata doba tega samostana. Vse je šlo samo še navzdol. Leta 1471 so samostan oropali in razdejali Turki. Leta 1506 naj bi bilo v samostanu štirinajst patrov in šest bratov, potem pa iz leta v leto manj. Na začetku 16. stoletja je kartuzija začela propadati, na nek način je k temu pripomogel tudi Martin Luther s svojimi reformnimi idejami. Njegova nova religija ni poznala več samostanov, tudi duhovniki so se lahko poročili. Marsikateri menihi so ga posnemali in so začeli zapuščati samostane. Nekateri so šli celo dlje in so ostali v samostanih skupaj s svojimi ženami. Tako v Jurkloštru ni ostalo skoraj nobenega domačega meniha več. Vrhovno kartuzijansko vodstvo pa ni takoj obupalo in je začelo vabiti menihe od drugod. V Jurklošter so zopet prišli tujci, Francozi in Italijani. Vendar je med njimi šlo tudi za tujce, ki so v svojih krajih zagrešili različne zločine in so za samostanskimi zidovi našli zavetje. Gospodarstvo je bilo v razsulu, menihi so se zatekali k zabavam, namesto da bi molili in delali. Kartuzija je zabredla v velike dolgove, stanje je bilo brezupno.²⁶

Nadvojvoda Karl se je odločil, da je potrebno narediti konec tej sramoti. V Jurklošter je poslal redovnega vizitatorja in mu naročil, naj tujce (Italijane, Francoze) pošlje nazaj domov. Posebno mu je naročil, da ne smejo sprejeti nobenega tujega ali poročenega meniha več. Tudi prior Nikolaj je moral zapustiti samostan, saj ni znal domačega in nemškega jezika, prav tako ni storil ničesar za dobrobit kartuzije. Nadvojvoda Karl je menihom novembra 1564 odvzel pravico upravljanja s samostanskim premoženjem. Za upravitelja obeh samostanov je imenoval papeškega poslanika na habsburškem dvoru, škofa Zaharija Delfina, ki je poleg službe upravitelja dobil nalogo ustanoviti šolo za novince in mlade. Toda Delfin samostanskega življenja ni obnovil, pod njim so vsi menihi zapustili kartuzijo. Tudi gospodarsko stanje se ni

²⁵ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 222.

²⁶ Jelovšek: *Jurklošter nekoč in danes*, 19–22; Rybář: *800 let Jurkloštra*, 55–56.

izboljšalo, ker je omenjeni škof skrbel le za svoj žep. Ker se stanje ni izboljšalo, je Karl nadaljeval z ukrepi. Leta 1569 je imenoval komisijo, ki naj bi pregledala kartuzijo. Slednja je našla kartuzijo v poraznem stanju.²⁷ Menihov takrat že ni bilo več, bila sta le še dva kaplana, ki sta maševala. Eden od njiju si je v Jurklošter pripeljal redovnico iz samostana v Pragi. Nato je še leta 1573 samostan napadel Ilija Gregorić s kmečkimi uporniki. Tedaj je bil v samostanu le še oskrbnik Prunner, šlo je za civilnega oskrbnika. Nadvojvoda Ernest (varuh mladoletnega cesarja Ferdinanda II.) je zaradi vseh naštetih razlogov leta 1591 kartuzijanom vzel samostan in ga dal graškim jezuitom. Kartuzijani so si še za kratek čas izborili kartuzijo nazaj, toda leta 1595 jo je nadvojvoda Ferdinand dokončno ukinil in jo dal nazaj jezuitom iz Gradca. S tem je bilo uradno konec kartuzijanskega življenja v dolini Gračnice.²⁸

²⁷ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 56–57.

²⁸ Jelovšek: *Jurklošter nekoč in danes*, 21–23.

2. KRŠKI ŠKOFJE IN PRVA USTANOVITEV

Da pridemo do prve ustanovitve samostana in do krških škofov, se moramo vrniti v čas sv. Eme Krške. Ema oz. Hema Krška je bila kneginja, razglašena za svetnico. Njen ded Svetopolk je imel v lasti okrožje Breže oziroma Krško grofijo. Ema se je poročila s savinjskim mejnim grofom Viljemom II. V zakonu ni imela sreče, umrl ji je mož in oba otroka. Po njihovi smrti je v njene roke prišla obsežna posest. Leta 1043 je ustanovila ženski samostan za sedemdeset redovnic v Krki na Koroškem. Za vzdrževanje tega samostana je podarila obsežno posest, ki se je raztezala od Vitanja, Lemberga, Rogatca, Šentjurja, preko celega Kozjanskega in Bizeljskega do Boštanja, poleg tega je še na Dolenjskem podarila Mirno in Mokronog. Na Kozjanskem je ta posest obsegala Podčetrtek, Podsredo, Kozje, Pilštanj, Žusem in Planino, s tem pa tudi dolino Gračnice in Jurklošter. Leta 1072 je samostan prenehal z delovanjem in nato je Krka postala sedež nove škofije. Vse te posesti, namenjene vzdrževanju samostana, so bile sedaj namenjene za vzdrževanje krškega škofa. Tako so krški škofje postali lastniki posesti v dolini Gračnice, kjer se nahaja kartuzija Jurklošter. Krški škof je postal lastnik zemlje od Planine proti Jurkloštru, čeprav ni bil cerkveni predstojnik v teh krajih. Cerkevno oblast je tukaj imel oglejski patriarh. Krški škof je bil tukaj le zemljiški gospod, ki ni imel cerkvene oblasti.²⁹

Kartuzijo Jurklošter je ustanovil krški škof Henrik, ki je vladal med leti 1167 in 1174. Henrik je dobro poznal meniško življenje, preden je postal škof je bil benediktinski opat. Zavedal se je pomena samostanov za gospodarsko in duhovno življenje tistega časa. V pomoč mu je bilo tudi dejstvo, da je bil deležen podpore tedanjega papeža Aleksandra III. V čas papeževe naklonjenosti tega ustanovitev kartuzije v Jurkloštru.³⁰ Pri Henriku pa so bili tudi politični nagibi pri ustanovitvi novega samostana, zaradi katerih je hotel povečati ugled svoje škofije in poudariti

²⁹ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 6-22.

³⁰ Anton Ožinger, »Oblikovanje župnij v prafari Laško,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 47, št. 2 (1976): 286. Dalje kot: Ožinger: *Oblikovanje župnij*.

lastništvo nad posestjo v Savinjski krajini, ki jo je tudi želel podrediti svoji škofiji.³¹ Henrik je imel težnje, da razširi krško škofijo, saj je obsegala le 8 župnij. Želel jo je razširiti na svoja zemljiška posestva, ki tedaj niso bila pod njegovo cerkveno oblastjo, temveč so ležala na ozemlju oglejskega patriarha. Samostan je torej ustanovil zato, da bi dosegel večji ugled.³²

Posest krške škofije je pri Ločah mejila na posest žičkega samostana. Na ta način se je Henrik lahko seznanil s kartuzijani, ki so bili novost v naših krajih in v celotnem cesarstvu. Ob ustanovitvi Jurkloštra je v celotnem cesarstvu bila samo ena kartuzija, in sicer v bližnjih Žičah. Verjetno pa krški škof na svojem majhnem ozemlju ni našel primerne osamljenega kraja za naselitev kartuzijanov, zato je samostan ustanovil na svoji posesti zunaj meja krške škofije in s tem posebej poudaril pomen te posesti. Ozka dolina Gračnice je bila idealna za kartuzijansko samoto.³³ Papeževe naklonjenosti je bilo kmalu konec. Leta 1174 je škofa Henrika zadelo izobčenje, ker je v investiturnem boju med Aleksandrom III. in Friderikom I. Barbarosso stopil na cesarjevo stran ter sodeloval pri odstavitvi papeževega privrženca, salzburškega nadškofa Adalberta. Še istega leta je Adalbert umrl.³⁴ Verjetno se je na cesarjevo stran postavil, ker pri papežu ni našel podpore glede svoje namere po osamosvojitvi krške škofije. Krški škof je bil močno odvisen od svojega ustanovitelja, salzburškega nadškofa in te odvisnosti se je želel na vsak način rešiti. To bi lahko dosegel s povečanjem škofijskega teritorija ali pa z dosego zmanjšanja pravic metropolita nad njimi. Vse to dogajanje okoli ustanovitelja samostana je menihe vsekakor prizadelo.³⁵

³¹ Miloš Rybář, »Zgodovinska podoba kartuzije Jurklošter,« v: *Redovništvo na Slovenskem I: Benediktinci, cistercijani, kartuzijani*, ur. France M. Dolinar (Ljubljana: Teološka fakulteta v Ljubljani, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1984), 149. Dalje kot: Rybář: *Zgodovinska podoba*.

³² Ožinger: *Oblikovanje župnij*, 286.

³³ Rybář: *Zgodovinska podoba*, 149.

³⁴ Ožinger: *Oblikovanje župnij*, 286.

³⁵ Rybář: *Zgodovinska podoba*, 149–150.

3. PROŠTIJA

Po ukinitvi kartuzije leta 1199 je krška škofija v Marijini vasi ustanovila kapitelj (zbor) kanonikov s proštom na čelu, tam kjer je bil samostan bratov. Orožen podaja razlago o tej prošnji, nanj se sklicuje tudi Stegenšek, ki študijo razširi. Vzrok za njeno ustanovitev naj bi bila težnja, da se ne bi kraj, namenjen opravljanju božje službe, uporabljal za posvetne zadeve. Zato je škof manjši samostan bratov dal prošnji krškega kapitlja, ki je ustanovila v Jurkloštru svoj kapitelj. Kanoniki in prošt so imeli popolno pravico razpolaganja nad svojim kapiteljem. Vendar je moral jurkloštrski prošt prezentirati vsakokratnemu krškemu škofu. Prošt in kanoniki krškega kapitlja so imeli dovoljenje, da odstavijo jurkloštrskega prošta, če bi le-ta tamkajšnje, njemu zaupano cerkev oškodoval, zapravljal njena posestva in se po opozorilih ne bi poboljšal. Ta mlada ustanova je bila zelo potrebna podpore, zato je škof določil, da se desetina od dohodkov gospostva Pilštanj nameni za vzdrževanje kanonikov. S tem je bil v Jurkloštru 13. aprila 1200 namesto opuščene samostana ustanovljen samostan regularnih kanonikov.³⁶ Ena izmed domnev je tudi ta, da je bila predaja posesti nekdanje kartuzije načrtna, ker si je škof želel, da bi ta zemlja ostala v okviru krške škofije. Sicer pa si je zase tako ali tako pridržal pravico potrjevanja proštov, a nadzorno oblast je dal tudi krškemu proštu in njegovim kanonikom.³⁷

Božjo službo naj bi opravljali duhovniki, katere bi naj vodil poseben prošt. Ta pa ni bil izvoljen, ampak ga je, kot smo že omenili, predlagal krški prošt, potrditi pa ga je moral krški škof. Edini znani prošt, verjetno je bil tudi prvi in zadnji, je bil Konrad. Kot krajevni škof za dežele južno od reke Drave je oglejski patriarh moral potrditi novo ustanovo, kar je tudi storil. Prošt Konrad se je s patriarhom Wolkerjem leta 1205 tudi osebno srečal v Slovenj Gradcu ter se mu poklonil in predstavil.³⁸

Namen te nove ustanove pa ni bilo preišljevanje, kot prej pri kartuzijanih, temveč je šlo za bolj cerkveni oziroma dušno-pastirski pomen. Ob tem je bilo pomembno tudi gospodarstvo. V skladu s kartuzijanskim redom je jasno, da se

³⁶ Orožen: *Orožnova zgodovina*, 166.

³⁷ Mlinarič: *Kartuziji Žiže in Jurklošter*, 115.

³⁸ Stegenšek: *O početkih*, 6.

duhovniki niso naselili v samoti, na mesto samostana patrov, temveč na zeleni livadi v hišo bratov konverzov, pri kapelici Device Marije. Proštija je dobila ime po tej kapelici. Imeli so tudi dovoljenje za pokopavanje laikov okoli svoje cerkvice, vendar pod pogojem, da polovico volil izročijo župniku v Laškem trgu, pod čigar oblast je tedaj spadal Jurklošter.³⁹ V novo pokopališče je tamkajšnji župnik, ki je imel pravico do pokopavanja, privolil pod pogojem, da če je umrlj kaj zapustil cerkvi, si to na pol delijo župnik in kanoniki v Marijini vasi, ki so oskrbovali pokopališče. S tem so kanoniki prišli do novega vira dohodkov. Za tem pokopališčem ni ostalo nobenih sledi. Če bi našli ostanke tega pokopališča, bi tudi vedeli lokacijo prvotnega samostana bratov kartuzijanov.⁴⁰

Kanonikov je bilo najbrž dvanajst, več kot polovica manj kot pred tem menihov, zato so se tudi lažje preživljali.⁴¹

Proštija je prehajala v vse večjo odvisnost od krškega stolnega kapitlja. Na to kažeta tudi dve potrdilni listini krških škofov krškemu kapitlju. V letu 1218 je krški škof Odalskalk krškemu kanonikom potrdil privilegije svojih prednikov na škofijski stolici, vmes se omenja tudi privilegij, ki ga je škof Walter izdal za proštijo v Marijini vasi. Leta 1223 je krškemu kanonikom vse privilegije glede proštije potrdil tudi Odalskalkov naslednik škof Ulrik I. Ortenburški.⁴²

Ta proštija ni imela dolge življenjske dobe. Krivca za to lahko iščemo tudi v Žički kartuziji, ki se je po tedanjih gmotnih težavah zopet okrepila ter prišla do večje veljave. Takrat je bil žički prior Nikolaj, ki se je trudil za obnovitev bratskega samostana v Jurkloštru. Za ta njegova prizadevanja pa je izvedel tudi prošt Konrad, ki se je osebno namenil v Krko vprašati, ali imajo namen ukiniti kolegij duhovnikov. Toda krška cerkev takrat ni kazala zanimanja za obnovo kartuzije. Se je pa za kartuzijo zavzel Leopold VI. Babenberžan. Tako so se pričela pogajanja s krško škofijo, ki je želela ohraniti kapitelj kanonikov. Krška škofija je Leopoldu prodala bivše posesti kartuzijanskega samostana severno od Gračnice. Ozemlje južno od Gračnice pa je obdržala, sem je spadala tudi Marijina vas. Kolikor so s to prodajo izgubili ozemlja, za toliko je deželni knez Leopold premaknil mejo na severu. Namreč ves gorski hrbet, ki

³⁹ Stegenšek: *O početkih*, 6.

⁴⁰ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 28.

⁴¹ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 28.

⁴² Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 116–117.

gre od Sv. Lenarta proti Sv. Rupertu do potoka Lahomnice, je bil takrat v lasti kapitlja.⁴³

Ko so se kartuzijani vrnil v Jurklošter, so duhovniki verjetno kmalu zapustili Marijino vas. Dva cerkvena zavoda sta si bila takrat preblizu, da bi lahko oba normalno delovala. Zagotovo pa je ostal še vsaj eden duhovnik, ki je upravljal tamkajšnjo krško posest. Tako je proštija obstajala še vsaj po imenu in vsak novi škof jo je potrdil krškemu kapitlju. Tako je bilo še leta 1218 in 1223. Leta 1228 pa so ozemlje južno od Gračnice zopet dobili nazaj kartuzijani in od takrat dalje se v krških listinah proštija ne omenja več.⁴⁴

⁴³ Stegenšek: *O početkih*, 6–7.

⁴⁴ Stegenšek: *O početkih*, 7–8.

4. LEOPOLD VI. BABENBERŽAN IN JURKLOŠTER

4.1 Leopold kot drugi ustanovitelj kartuzije

Za enega pomembnih dejanj, ki jih je naredil Leopold VI. na ozemlju današnje Slovenije, velja ponovna oživitev propadle kartuzije v Jurkloštru.⁴⁵ Zagotovo je novo postojanko oživil z namenom, da bi si utrdil oblast v deželi Štajerski. Hotel je, da bi laško gospostvo imelo v jurkloštrski kartuziji svoje duhovno in kulturno središče. Leopold se je torej zavzel za ustanovitev kartuzijanskega samostana v Jurkloštru. V okolici Jurkloštra pa mu je primanjkovalo zemlje, ki bi lahko preživljala menihe. Primerno zemljo bi lahko dobil od krškega škofa, zato se je začel z njim pogajati. O teh pogajanjih je bilo že nekaj povedanega. Pred letom 1209 je Leopold od škofa Walterja kupil posest za kartuzijane in takrat so bila tudi že opravljena pogajanja z redovnim vodstvom. Tako je bila 9. septembra 1209 izdana ustanovna listina za novo postojanko. V listini je naznanil, da je v svoje dušno dobro in v dušno dobro svojih živih in mrtvih sorodnikov obnovil hišo kartuzijanskega reda z imenom Jurklošter in v čast Jezusu, Devici Mariji in Janezu Krstniku znova naselil kartuzijane. V tej listini je kartuzijanom začrtal meje nove posesti. Podelil jim je tudi vas Planinco zunaj začrtane meje. Za nakup rib jim je podelil po pet mark breških novcev letno od svojih dohodkov v mariborskem trgu. V listini je svojim ministerialom dovolil pokloniti posesti, ki jih imajo od njega v fevdu in jih brez njegovega dovoljenja ne bi smeli dati kartuzijanom. Prepovedal je, da bi kdo motil menihe pri delu na njihovi zemlji. Zase si je Leopold pridržal pravico do odvetništva.⁴⁶

Obstajajo domneve, da so se kartuzijani vrnili v Jurklošter že pred letom 1209, podal jih je Jože Mlinarič. Vendar so ob svojem prihodu morali vse urediti na novo. Iz ustanovne listine Leopolda VI. je razvidno, da so poslopja zgornjega samostana (samostan očetov) razpadala. V samostanu bratov pa so bivali kanoniki. Razpadajoča poslopja so popravili oziroma na novo pozidali.⁴⁷

⁴⁵ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 102.

⁴⁶ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 118–120

⁴⁷ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 120.

Mija Oter Gorenčič v svojih novejših raziskavah želi predstaviti Leopoldovo vlogo pri ponovni vzpostavitvi samostana kot precej bolj kompleksno in povezano z njegovim siceršnjim religiozno-političnim udejstvovanjem. Drugi ustanovitelj kartuzije, kot smo videli, ni prihajal iz cerkvenih krogov, kar pa ni nič neobičajnega. Vsi posvetni ustanovitelji so imeli pri ustanavljanju samostanov in podarjanju le-tem svoje posesti tako duhovne kakor tudi gospodarsko-politične vzroke.⁴⁸ Najprej je potrebno poudariti, da je bil Leopold VI. že pred ustanovitvijo jurkloštrske kartuzije zelo povezan z žičko kartuzijo in tamkajšnjim priorjem Nikolajem in je kartuzijanski red moral dobro poznati. Za Jurklošter je Leopold izdal le dve listini (ustanovno in posvetitveno leta 1227), za Žiče pa imamo ohranjenih več njegovih listin. Tako se je lahko o jurkloštrski kartuziji poučil prav v Žičah. Verjetno je tudi nekaj menihov ob prvi razpustitvi šlo v najbližjo kartuzijo, torej v Žiče, in le-ti so lahko prispevali k zamisli o ponovni obuditvi samostana.⁴⁹

Karel Gržan tukaj izpostavi legendo o tem, zakaj naj bi pater Nikolaj posređoval za jurkloštrski samostan. Odon iz Novare je šel iz Jurkloštra osebno do papeža v Rim, da se odreče službi kot jurkloštrski prior. Pri tem naj bi ga spremljal pater Nikolaj. Preden je Odon umrl, naj bi Nikolaju naročil, da naj, ko mu bo dana moč, omogoči vrnitev menihov v Jurklošter. To naročilo je v Nikolaju moralo zbuditi začudenje, kajti takrat so menihi še bili v kartuziji, toda eno leto kasneje pa ne več. Kmalu zatem je bil izbran za vodstveno službo v Žičah in takrat mu je bila dana možnost, da uresniči naročilo svetnika. Nikolaj se je obrnil po pomoč k Leopoldu VI. Ta se je odločil, ko je izvedel za naročilo Odon, da bo kljub nasprotovanjem cerkvenih oblasti ukinjeni kartuzijanski samostan zopet obnovil.⁵⁰

4.2 Leopold VI. in njegova povezava z Andeškimi

Obstaja zgodovinski vir, ki v zvezi z drugo ustanovitvijo ne omenja le Leopolda VI. Gre za zapis vizitatorja Georgiusa Valentinusa Schwengla (1697–1766), zbiratelja

⁴⁸ Mija Oter Gorenčič, »Kartuzija Jurklošter in Leopold VI. Babenberžan,« *Acta historiae artis Slovenica* 17, št. 2 (2012): 27–28. Dalje kot: Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*.

⁴⁹ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 29–31.

⁵⁰ Karel Gržan, *Skrivnosti starodavne kartuzije: med zgodovinskimi pomniki v Jurkloštru* (Ljubljana: Družina, 2006), 28. Dalje kot: Gržan: *Skrivnosti starodavne kartuzije*.

virov in listin o kartuzijanskem redu, od katerih so mnogi, ki jih je kopiral ali povzemal, danes izgubljeni. V njegovih zapisih o kartuziji v Jurkloštru je najden podatek, da bi naj Leopold ponovno obudil samostan na prošnjo bamberskega škofa Ekberta (1203–1237) iz rodbine Andeških, ki je posvetil samostansko cerkev. Ta spis vzbuja nekaj dvomov o verodostojnosti, vendar ga ne smemo kar tako zavreči.⁵¹

Škof Ekbert Andeški je dobro leto preden je obnovil kartuzijo v Jurkloštru v bamberski stolnici poročil nečakinjo kralja Filipa Švabskega s svojim bratom, meranskim vojvodo Otonom VII. S tem so Andeški postali del kraljeve družine. Samo nekaj ur po poroki pa so v Ekbertovi škofovski palači Filipa Švabskega umorili, to naj bi storil bavarski palatinski grof Oton VIII. Wittelsbach. Ravno nadaljnji razpleti po tem dogodku se zdijo za kartuzijo Jurklošter ključnega pomena. Ti dogodki kažejo na to, kako so Andeški prišli v stik z Jurkloštrom. Ta umor je močno posegel v tedanje cerkveno-politično dogajanje, njegove posledice pa so občutili tudi Andeški, predvsem bamberski škof Ekbert in njegov brat Henrik IV., ki je bil istrski mejni grof. Slednja sta bila osumljena sodelovanja pri umoru. Pet mesecev po tem dogodku so bili dejanski morilec in oba Andeška izobčena, odvzete so jim bile vse pravice nad posestmi. Upravljanje bamberske škofije je prešlo v roke kralja, osebno škofovo imetje pa je prav tako prevzel kraljevi krog. Situacijo Andeških bratov je v svojo korist obrnilo več mož, ki so se polastili njunih ozemelj po cesarstvu. Za nas je pomembno, da si je Ekbertove posesti v vzhodnoalpskem prostoru in bamberske posesti na Koroškem prilastil Leopold VI. Babenberžan. Brata sta se zatekla k sestri Gertrudi in njenemu možu, ogrskemu kralju Andreju, na madžarski dvor.⁵²

Ekbert si je nato intenzivno prizadeval, da bi si povrnil svoje prejšnje cerkvene in politične moči. V Leopoldu je videl enega od ustreznih partnerjev za doseg svojih ciljev. Leopold je imel lastnosti, ki so Ekbertu koristile, in sicer uravnoteženost njegove religiozne in politične prepričljivosti ter posledična zvestoba, tako kralju kot papežu. Leopold je na cesarskem dvoru užival velik ugled in imel vodilno vlogo med posvetnimi vojvodi v cesarstvu. Velik ugled pa je imel tudi pri papežu. Ideja o ustanovitvi kartuzijanskega samostana se zdi za Ekberta kot nalašč za povrnitev papeževe (gre za nov samostan reformnega, kartuzijanskega reda) in kraljeve (samostan,

⁵¹ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 31.

⁵² Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 31–33.

posvečen sv. Mavriciju) naklonjenosti, še posebej s pomočjo ugleda Leopolda VI. Glede sv. Mavricija kot zavetnika cerkve bomo še posebej spregovorili v nadaljevanju.⁵³

Ekbertu sta pot do Leopolda olajšala sestra Gertruda in njen mož ogrski kralj Andrej, h katerima se je zatekel skupaj z bratom. Leopold VI. je bil namreč bratranec kralja Andreja. Ogrska kraljica Gertruda je imela na dvoru veliko moči in pomembno vlogo. Zaradi pogoste odsotnosti moža je politične posle na ogrskem dvoru pogosto vodila sama in tudi mož je bil zelo naklonjen njeni družini.⁵⁴

Koliko je Ekbertu pomenila nova kartuzijanska postojanka, kaže dejstvo, da je bil posvetitelj nove cerkve on sam. Na območju današnje Slovenije je edina cerkev, ki jo je posvetil katerikoli bamberški škof, ravno Jurklošter. Ta odločitev, da bo sam posvečevalec, je bila povezana tudi z njegovim bratom, tedanjim oglejskim patriarhom Bertoldom (Jurklošter je spadal pod oglejski patriarhat) in Henrikom (istrski mejni grof), ki se je pogosto zadrževal na svojih posestih na območju današnje Slovenije ter z vojvodo Leopoldom VI. Babenberžanom. Slednji je bil v dvajsetih letih 13. stoletja eden glavnih akterjev političnega dogajanja v cesarstvu, hkrati pa so bili njegovi stiki z Andeškimi vedno tesnejši. Leopold je bil ustanovitvi Jurkloštra naklonjen iz številnih razlogov, o nekaterih smo že govorili: ustrežala mu je lega zaradi neposredne bližine laške gosposčine, ustanovitev postojanke reformnega, strogega kartuzijanskega reda pa je povečevala tudi njegove zasluge v boju proti krivovercem. Leopold je imel tudi več koristi od povezovanja z Andeškimi. Za uveljavitev njegovih trgovskih načrtov z Italijo, za preusmeritev poti, je bila njegova sloga z Andeškimi ključnega pomena, kajti Andeški so bili lastniki posesti v južnem delu cesarstva. Ena od njegovih potez za tesnejšo povezavo je bila poroka njegovega sina Henrika z Nežo Turinško, hčerjo Gertrude in kralja Andreja.⁵⁵

Ekbert Andeški se v ustanovni listini za Jurklošter ne omenja, prav tako ga ne omenja latinska pesnitev jurkloštrskega kartuzijana nemškega rodu Sifrida, ki poje hvalnico ustanovitelju Leopoldu. Pripada pa Ekbertu v drugi listini iz leta 1227 častno mesto. Tukaj izvemo, da je on posvetil jurkloštrsko cerkev, ne pa pristojni oglejski

⁵³ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 33–34.

⁵⁴ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 34–35.

⁵⁵ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 35–36.

patriarh, ki je leta 1227 sicer bil Ekbertov brat Bertold. Ali je Leopold VI. samostan res obnovil na Ekbertovo željo, ne moremo točno vedeti.⁵⁶

⁵⁶ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurkloster*, 494–495.

5. CERKEV SV. MAVRICIJA

5.1 Čas pozidave cerkve

7. novembra 1227 je Leopold VI. v Mariboru izdal listino, kjer izvemo, da je cerkev jurkloštrskega samostana (glavna cerkev samostana očetov) v čast Bogu, Mariji, sv. Janezu Krstniku in mučencu sv. Mavriciju na lastne stroške pozidal Leopold in da jo je posvetil bamberski škof Ekbert (1203–1237). Iz te listine izvemo, da so poslopja prvotne kartuzije propadala in jih je bilo potrebno ob ponovni ustanovitvi temeljito obnoviti oziroma zaradi morebitne prvotne lesene gradnje zgraditi bolj ali manj povsem na novo. Cerkev je najbolj ohranjen del jurkloštrske kartuzije in njej bomo v nadaljevanju poglavja posvetili pozornost.⁵⁷ V starejši zgodovini Jurkloštra je veljal dan posvetitve cerkve za enega najpomembnejših. Pri posvetitvi je bil navzoč seveda tudi sam vojvoda Leopold VI. skupaj s sinom Friderikom, bamberski škof Ekbert ter številni plemiči s Štajerske in iz Avstrije. Toliko uglednih osebnosti se ni ne prej in ne kasneje več zbralo za samostanskimi zidovi.⁵⁸

V listinah imamo torej ohranjen datum posvetitve cerkve. Vendar to ne pomeni, da je s to listino cerkev točno datirana. Ne ve se, v kakšnem stanju je bila prvotna cerkev ob drugi ustanovitvi in na dan posvetitve cerkve. Ne vemo, koliko časa so potrebovali za njeno obnovo. Lahko je bila končana že dosti prej kot leta 1227, možno pa je tudi, da takrat dela sploh še niso bila zaključena. To drugo jurkloštrsko cerkev bi bilo tako bolje postaviti v širši časovni okvir, namreč v prvo četrtino 13. stoletja. Kot verjetnejša se kaže zgodnejša datacija, torej bližje drugemu desetletju kot pa letu posvetitve, na to kaže relativno konservativni arhitekturni tip. Cerkev bi lahko bila posvečena ali še pred dokončanjem ali pa dosti po zaključku gradnje in ne neposredno po končanju del. Za jurkloštrsko cerkev še to posebej velja zaradi vezave na obisk ustrezne pristojne avtoritete pri posvetitvi. Težava je tudi v odročnosti kraja. Pomembno vprašanje je tudi, kakšnega videza je bila cerkev po prvi ustanovitvi: lahko je bila

⁵⁷ Mija Oter Gorenčič, *Deformis formositas ac formosa deformitas: Samostanska stavbna plastika 12. in 13. stoletja v Sloveniji* (Ljubljana: ZRC SAZU, 2009), 74–76. Dalje kot: Gorenčič: *Deformis*.

⁵⁸ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 33–34.

lesena, možno pa je tudi, da je bila zidana in ravno krita in so zidovi ostali ter ob drugi ustanovitvi s svojo debelino določili način obokanja. Druga posvetitvena listina ne izključuje možnosti, da bi bil del cerkvenih zidov še ohranjen. Če je bila prvotna cerkev zidana, je težko verjetno, da bi v tako kratkem času povsem propadla. Staro cerkev bi tako le obnovili, jo na novo opremili in obokali. Obstaja možnost, da so se menihi naselili že pred letom 1209 in tako bi lahko že takrat začeli z gradbenimi deli pri cerkvi. Iz povedanega lahko sklenemo, da točnega datuma zgraditve cerkve ne vemo, jo pa lahko umestimo v prvo četrtino 13. stoletja.⁵⁹

5.2 Arhitektura romanske cerkve iz prve četrtine 13. stoletja

Na prvi pogled ni cerkev nič posebnega. Cerkev je ozka, za časa kartuzijanov je bila še daljša, oltar je stal tam, kjer je danes zakristija, nad njo pa je verjetno bila samostanska knjižnica. Vrv iz zvonika je visela pred oltarjem, da so lahko vsi patri ob prihodu v cerkev pozvonili z zvonom, tudi ministranti so med mašo zvonili z velikim zvonom. S pregrado, ki je imela v sredi vrata in ni segala visoko, je bila cerkev razdeljena v dva dela – zgornji del, ki je bil namenjen patrom, in spodnji del, namenjen bratom. Imeli so vsak svoj vhod z južne strani. Ob obeh cerkvenih stenah so bile klopi, kjer so sedeli menihi tako, da so bili obrnjeni na drugo stran in ne proti oltarju. Sicer pa je bila cerkev, kot je značilno za kartuzijanski red, sila preprosta, brez vseh okraskov, ni imela ne prižnice ne stranskih oltarjev (poslikana je bila šele leta 1891 ter ponovno 1938). Sedanji pevski kor ni bil namenjen petju, temveč gostom, ki so lahko prisostvovali obredom. Kartuzijanski red ne pozna orgel, pri obredih pojejo menihi v svojih sedežih. Vhod na ta balkon je bil le iz prvega nadstropja. Prostor desno od sedanje zakristije je bil v času kartuzijanov sejna soba. Ko cerkev ni bila več samostanska, je doživela več prezidav. Ob koncu 18. stoletja so oltar prenesli na sedanje mesto in za njim uredili zakristijo, v nadstropju nad njo pa pisarne za sodišče. Nekdanjo zakristijo in sejno sobo so preuredili v kletne in stanovanjske prostore.⁶⁰

Cerkev je posebej pomembna za umetnostno zgodovino. Obsega dolg enoten pravokotni prostor z zakristijo in s kapitljem ob nekoliko ožjem prezbiteriju, tako da se

⁵⁹ Gorenčič: *Deformis*, 78–79.

⁶⁰ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 35.

vsi trije (zakristija, kapitelj in prezbitერიj) proti vzhodu spet zaključujejo z ravno steno. To je posebnost kartuzijanske romanike, ki je v Jurkloštru še danes dobro ohranjena. Cerkev nima opornikov zaradi zadostne debeline sten cerkve. Je pa v celoti križno rebrasto obokana. Rebra so pravokotnega prereza in se križajo brez sklepnikov. Ladja obsega tri, za spoznanje vzdolžne pravokotne obočne pole. Čeprav je ta arhitektura po osnovnem tipu in z načinom obokanja podobna romanski žički cerkvi in je z njo na podobni slogovni stopnji, ki jo lahko označimo za pozno romaniko, je zrasla iz povsem drugih korenin. Izhodišče te arhitekture, za katero je ustanovitelj pripeljal s seboj celo graditelje, je nižjeavstrijski kulturni prostor, v katerem so se, za južno Francijo, Anglijo in Lombardijo, križni oboki z močnimi pravokotnimi rebri v pozni romaniki splošno uveljavili. V tem času so bili takšni oboki pri nas popolna novost. Domači zidarji verjetno ne bi bili kos zastavljeni nalogi, zato je ustanovitelj verjetno pripeljal tudi stavbno delavnico. V naših krajih tedaj še ni bilo samostojnih stavbarskih in kamnoseških delavnic. Po zgledu Jurkloštra se je potem v prvi polovici 13. stoletja na geografsko zaključenem ozemlju laškega gospostva uveljavila t. i. laška skupina naše poznoromanske arhitekture.⁶¹ Arhitektura Jurkloštra je razložljiva z avstrijskimi zgledi, seveda pa je spoštovala vse redovne zahteve in posebnosti. Leopold VI. je tako k nam posredoval oziroma seznanil naše kraje z naprednejšo evropsko arhitekturo, ki je nato z novim načinom obokanja vplivala na arhitekturo cerkva na ozemlju laške gosposčine. Jurkloštrskemu zgledu in njegovim obokom je kmalu sledila župnijska cerkev v Laškem (središče laškega gospostva), od tod pa se je razširila po vsej laški gosposčini.⁶²

Leta 1891 so cerkev tako temeljito predelali, da ni bilo mogoče niti slutiti, da se pod novim ometom skriva v celoti ohranjena stavba iz začetka 13. stoletja. Gre za močno arhaičen, težak in masiven, povsem romanski izraz arhitekture. Gotika se tukaj ne napoveduje še s prav nobeno podrobnostjo.⁶³

⁶¹ Marijan Zadnikar, *Romanske cerkve v Sloveniji: 11.–13. stoletje* (Ljubljana: Družina, 2001), 31–32.

⁶² Marijan Zadnikar, *Romanika v Sloveniji: Tipologija in morfologija sakralne arhitekture* (Ljubljana: DZS, 1982), 116.

⁶³ Marijan Zadnikar, *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzije* (Ljubljana: SAZU, 1972), 279–280. Dalje kot: Zadnikar: *Srednjeveška arhitektura*.

5.3 Gotski nadstrešni stolpič

V gotski dobi je romanska cerkev namesto prejšnjega, verjetno še kar lesenega nadstrešnega stolpiča, dobila nov osmerokotni zvonik. Ta zvonik je bil iz samega rezanega kamna v čisti kamnoseški izvedbi. Je osmerokoten in se končuje v osmerokotno piramido, klesano z listnatim okrasjem. Po zgledu cistercijanov je veljala redovna prepoved zidanja zvonikov, zato so tudi tega zasnovali kot nadstrešni stolpič (kot je bil prvotno romanski) ter ga postavili na dveh mogočnih polkrožnih lokih, skritih na cerkvenem podstrešju, nad vzhodnim delom cerkve. Po robovih osmerostrane piramidne strešice so razvrščeni grčasti listi, na vrhu pa je križna roža. Gre za edinstven zvonik v Sloveniji, ki ga lahko razložimo z vzori v avstrijski arhitekturi, zlasti z Gamingom, kjer je ta zvonik še bogatejši in vitkejši.⁶⁴

5.4 Zavetnik sv. Mavricij

Že zgoraj je bilo govora o povezavi Andeških in Leopolda VI. Vpliv Andeških se kaže še v enem pomembnem dejstvu, v presenetljivem in v naših krajih nasploh neobičajnem izboru patrocinija cerkve, sv. Mavricija. Vpliv Andeških na izbor zavetnika cerkve je raziskala že omenjena Mija Oter Gorenčič. Ostali pisci o Jurkloštru so tukaj bolj skromni. Podobno kot Rybář pišejo tudi ostali. Pravijo, da gre za svetnika, ki pri nas ni znan. Častijo ga predvsem v Franciji in tudi v Švici. Zaradi tega vidijo povezavo, da so bili ti menihi iz žičkega samostana, ki so prišli sem, Francozi. Mavricij je bil doma iz zgornjeegiptovske dežele Tebaide, zato je bil verjetno črne polti. Živel je v 3. stoletju, ko je bil Egipt pod rimsko oblastjo. Bil je oficir in poveljnik tebajske legije. Njegova legija je službovala na ozemlju današnje Francije in Švice. Zaradi krščanske vere so bili Mavricij in njegovi tovariši iz legije usmrčeni blizu Ženevskega jezera. Na tem mestu je sedaj mesto Saint Maurice (St. Moritz). Zaradi mučeništva je bil Mavricij proglašen za svetnika z godom 22. septembra.⁶⁵

⁶⁴ Zadnikar: *Srednjeveška arhitektura*, 285–286.

⁶⁵ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 34–35.

Kip sv. Mavricija je še danes ne samo v cerkvi, temveč tudi na cerkveni zunanosti. Je sredinski kip med tremi kipi, ki so nad vrati. Kip svetnika v rimski vojaški uniformi predstavlja sv. Mavricija.⁶⁶

Še danes je jurkloštrska cerkev edina župnijska cerkev v Sloveniji, ki je posvečena sv. Mavriciju. V srednjem veku je bila to prva cerkev s patrocinijem sv. Mavricija na celotnem Štajerskem (današnjem slovenskem in avstrijskem Štajerskem). Kult sv. Mavricija je bil že zelo zgodaj vpeljan na Bavarskem, od koder so izvirali Andeški. Že najstarejši bavarski samostan je bil posvečen temu svetniku.⁶⁷

Češčenje sv. Mavricija je v rimsko-nemškem cesarstvu največji razcvet doseglo pod Otonom I. Velikim. Ta ga je povzdignil v svojega osebnega zavetnika in hkrati v zavetnika celotnega cesarstva, ki se je začelo oblikovati pod njegovo vladavino. Kult sv. Mavricija kot cesarskega svetnika so pospeševali tudi njegovi nasledniki. Obred kronanja novega cesarja je bil tesno povezan s kultom sv. Mavricija. Od druge polovice 12. stoletja dalje je papež kralje v cerkvi sv. Petra v Rimu mazilil pred oltarjem sv. Mavricija. Še posebej je bil priljubljen ta mučenec v času kralja Henrika II., ki je imel za središče imperija Bamberg. Z letom 1012 se je v Bambergu pričelo posebno čaščenje sv. Mavricija, ko so bile v prisotnosti kralja Henrika v stolnici vložene v oltar relikvije tega svetnika. Bamberški škof Oton I. je obudil posebno čaščenje tega svetnika. Za čas škofa Ekberta, posvetitelja jurkloštrske cerkve, je izpričana ponovna obuditev njegovega čaščenja. Ekbert si je še posebej prizadeval za razširitev njegovega kulta. Sv. Mavricij je ostal tesno povezan z visokim plemstvom, je zavetnik kraljev, cesarstva in rodbine Andeških.⁶⁸

V zvezi z Jurkloštrom je pomembno, da se sv. Mavricij ne povezuje z nobenim kartuzijanskim samostanom v Evropi, razen z Jurkloštrom. Govorili smo že o povezavi Ekberta in Leopolda VI. In ravno ideja o ustanovitvi kartuzijskega samostana, posvečenega sv. Mavriciju, se zdi za Ekberta kot nalašč za povrnitev kraljeve naklonjenosti. Nedvomno pa je bil ta patrocinijski pisan na kožo tudi vojvodi Leopoldu. Z idejo takega zavetnika se je lahko hitro poistovetil, saj so se Babenberžani smatrali za del kraljeve dinastije (od poroke Leopolda III. z Nežo, s hčerjo kralja Henrika IV.). Posvetitev jurkloštrske cerkve je bila tako tudi zanj izraz pripadnosti kraljevemu krogu.

⁶⁶ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 35.

⁶⁷ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 38–40.

⁶⁸ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 38–39.

Babenberžani in Andeški so se, s posvetitvijo samostanske cerkve v Jurkloštru na Štajerskem povsem nepoznanemu svetniku, navezali na njegovo češčenje v cerkvenih krogih. O tesni prepletenosti tedanje posvetne in cerkvene elite pričata povezava Leopolda VI. z Andeškimi, zlasti z bamberškim škofom Ekbertom, pri ponovni obuditvi kartuzije ter izbira zavetnika cerkve. To dejstvo kaže na to, da niti tako strog red, kot so kartuzijani, ni bil imun do takšnih in drugačnih političnih kalkulacij, kar nam dokazuje sprejem sv. Mavricija za osrednjega patrona celotnega samostana.⁶⁹

⁶⁹ Gorenčič: *Kartuzija Jurklošter*, 40–43.

6. KNJIŽNICA IN LITERARNO USTVARJANJE

O literarnem delovanju v jurkloštrski kartuziji ni veliko znanega. Kodeksi kažejo, da je bilo v določenem obdobju dosti kulturnega življenja in literarnega ustvarjanja, tudi z originalnim značajem. Jurklošter je bil z ostalimi tremi kartuzijami na Slovenskem (Žiče, Bistra, Pleterje) v živahnih kulturnih stikih. Od leta 1415 so te kartuzije tvorile medsebojno duhovno zvezo. Samostani so si tako med seboj izposojali in izmenjevali rokopise.⁷⁰

Iz jurkloštrske kartuzije se ni ohranilo veliko gradiva. Vzrok moramo iskati v nesrečni usodi, ki je kartuzijo doletela v drugi polovici 16. stoletja. Jezuiti so, ko so postali lastniki kartuzije, stavbe večinoma opustili. Knjige so ostale nezavarovane, nekaj so jih odnesli s seboj v Gradec, ostale pa so na mestu propadle. Danes so poznani le trije kodeksi, ki so bili nekoč v Jurkloštru. Ravno ta ohranjena dela dajejo slutiti o intenzivnem literarnem in sploh kulturnem snovanju. Tu pa je še močno dejstvo, ki govori o literarnem snovanju, in sicer priorji, kot so: Odon iz Novare, Mihael iz Prage in Nikolaj Kempf. Gre za pomembne literarne ustvarjalce, o katerih se do nedavnega ni vedelo skoraj nič.⁷¹ Vsi ti pisci so pisali v latinskem jeziku, ki je bil v tistem času kulturni jezik. Gre predvsem za spise z versko vsebino, nekateri pa so imeli tudi zgodovinsko, filozofsko, slovnično, vzgojeslovno in celo politično vsebino.⁷²

6.1 Knjižnica

V kartuzijanskih samostanih je imela knjižnica točno določeno mesto v samostanskem posloju. Povedali smo že, da je bila cerkev enoladijska, na vzhodni strani sta bila v kartuzijanskih cerkvah pogosto dva nadstropna prizidka, v enem izmed njiju je bil prostor za knjižnico. Le-ta je lahko bila tudi nad zakristijo ali pa nad kapiteljsko dvorano. Včasih pa so morale biti knjižnice kje drugje v nadstropju, kamor

⁷⁰ Milko Kos, *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji* (Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1931), 78. Dalje kot: Kos: *Srednjeveški rokopisi*.

⁷¹ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 491.

⁷² Rybář: *800 let Jurkloštra*, 42–43.

so navadno vodile polžaste stopnice. Tako je bilo proti koncu srednjega veka. Na začetku delovanja kartuzijanskega reda so bile kartuzije navadno še pritlične, takrat je po navadi bila knjižnica v bližini kapiteljske dvorane in vhoda v samostansko cerkev. Velikokrat so menihi hranili spise na različnih krajih v samostanskem poslopju, največkrat je bilo to kar na policah v zakristiji. Tam so bile knjige najlažje dostopne vsem. Prostor v nadstropju so bili boljši, ker so bili varnejši in bolj suhi. Po izumu tiska se je število knjig povečalo in šele takrat se je pokazala potreba po posebnem prostoru za shranjevanje knjig in rokopisov.⁷³

Za jurkloštrsko kartuzijo lahko domnevamo, da je bil, v skladu z običaji kartuzijanskega reda, prostor za rokopise in knjige v enem izmed prostorov ob prezbiteriju v nadstropju. Kljub temu, da je samostan imel knjižnico, so se knjige nahajale na številnih mestih samostana. Bile so neurejene in z njimi so ravnali nespoštljivo. Pospravljene v zaboje in mnoge tudi poškodovane so našle prostor v cerkveni zakristiji (predvsem obredne knjige) in v prostorih cerkvenega oskrbnika. Zapis iz leta 1593 govori o knjižnici in o arhivskem gradivu. Zanju pravi, da sta »zgoraj v stolpu« (oben in ein thurn). Na seznamu v inventarju je le devetnajst knjig, medtem ko ostale niso bile popisane.⁷⁴

Z gotovostjo vemo, da so jezuiti vse pomembnejše knjižno gradivo odnesli v Gradec za svoje potrebe. Nekdanji jezuitski fond na policah Univerzitetne knjižnice v Gradcu priča, da so jezuiti imeli knjige iz te kartuzije. Po ukinitvi jezuitskega kolegija so vse knjige prešle v graško univerzitetno knjižnico, s tem tudi knjige iz Jurkloštra. Trije rokopisi, ki jih danes hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, so zgovorni ostanki in priče o slovstveni in prepisovalni dejavnosti v tej kartuziji. Tja so prišle knjige preko kartuzije Bistra, ohranile so se povsem po naključju.⁷⁵ Menihi iz Jurkloštra so te rokopise posodili kartuzijanom v Bistru, ob ukinitvi jurkloštrske kartuzije so le-ti ostali tam. Po ukinitvi bistriške kartuzije ob koncu 18. stoletja so knjige prešle v tedanjo Licejsko knjižnico, ki je predhodnica Narodne in univerzitetne knjižnice. Ena izmed njih so spisi menihi Sifrída, druga vsebuje prepis življenjepisa

⁷³ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 470.

⁷⁴ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 496–497.

⁷⁵ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 497.

Katarine Sienske, zadnja ohranjena knjiga pa obsega 151 listov in je vezana v rjavo usnje z lesenimi platnicami – vsebuje prepis dveh spisov verske vsebine.⁷⁶

6.2 Literarni ustvarjalci

6.2.1 Odon iz Novare

Odon se je rodil okoli leta 1100 v italijanskem mestu Novara. Že v rani mladosti je začel živeti po načelih ustanovitelja kartuzijanov sv. Bruna. V času življenja si je pridobil spoštovanje ostalih menihov zaradi zglednega upoštevanja strogih pravil. V jurkloštrski samostan je bil poslan z namenom, da na pravo pot spravi tamkajšnje razpuščene menihe. Ni nam znano, kako dolgo je prebival na slovenskih tleh, po vsej verjetnosti je najprej nekaj let preživel v Žičah. Leta 1189 je bil izvoljen za priorja v Jurkloštru, kjer je bil dve leti. Vendar menihov ni mogel spraviti na pravo pot, saj niso bili pripravljeni slediti strogim načelom reda. Odon se je zapletel tudi v spor s sosednjim škofom (ni znano, za katerega škofa bi naj šlo), ki je omejeval pravice samostana. Podrobnosti o sporu niso znane. Ta spor je bila kaplja čez rob, zato je Odon prosil tedanjega papeža Klementa III., da ga razreši z mesta priorja.⁷⁷

Odon je napisal knjigo z latinskimi pridigami. V žičkem samostanu so hranili Odonove govore, rokopisno knjigo z naslovom *Pridige učenika Odon, priorja v Jurkloštru ... (Sermones magistri Odonis, prioris in Gyro, de Tempore et sanctis in communi etc.)*. Čeprav je v Jurkloštru bival kratek čas, je ravno tukaj napisal knjigo svojih pridig. To delo žal ni ohranjeno.⁷⁸

6.2.2 Sifrid

Približno 70 let za Odom je v Jurkloštru bival menih Sifrid. Sifrid (latinsko Syferdus, nemško Seifried) je bil latinski pesnik, ki je deloval sredi 13. stoletja v

⁷⁶ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 43–44.

⁷⁷ Marjan Smolik, ur. *Leto svetnikov*. 2. prenovljena in razširjena izdaja. 1. zv. (Celje: Mohorjeva družba, 1999), 190.

⁷⁸ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 40.

Jurkloštru (približno 1220–1270). Znano je, da je bil med leti 1255 in 1260 jurkloštrski prior. V svojih delih je samega sebe označil za Tevtonca, torej je bil nemškega rodu, s Švabskega. Njegova družina je bila premožna, prav tako njegova žena Ela oziroma Hela. Ta mu je kmalu umrla in po njeni smrti je zapravil vse svoje premoženje. Dokler je imel denar, je živel razsipno, potem pa je živel v pomanjkanju. Ko je bil na dnu, je odšel v samostan, v kartuzijo Jurklošter. Tam se je pokoril za svoje grehe. Sam je v svojih delih dejal, da ga je samostanska celica kot tujca pobrala s tal, ga oblekla in poučila, mu lajšala rane in ga kot tujca rešila Satanovega žrela.⁷⁹

Ohranila se nam je majhna, a debela knjižica, ki jo je napisal Sifrid. Gre za rokopis, ki obsega 226 pergamentnih listov, vezanih v lesene, s pergamentom prevlečene platnice. Na teh listih je napisano 22 spisov, pretežno z versko vsebino. Nekaj je samo prepisov že prej napisanih spisov, štiri od njih pa je napisal Sifrid sam. Trije njegovi spisi nosijo versko vsebino, en spis pa je zgodovinski – *Hvalnica Leopoldu Babenberžanu*. Danes je ta knjižica shranjena v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani.⁸⁰

Poglejmo si Sifridovo najbolj znano delo Pesem o vojvodu Leopoldu VI. Babenberžanu (*Gesta ducis Leupoldi*). Gre za eno najstarejših, formalno in vsebinsko najbolj zanimivih latinskih pesmi, kar jih je v srednjem veku nastalo na naših tleh. Pesem torej govori o drugem ustanovitelju jurkloštrske kartuzije, Leopoldu VI. Milko Kos pesem označuje za vir prvega reda, kar je popolnoma upravičeno, kajti vsebuje nekaj podatkov, ki jih drugi viri tega obdobja ne. Pesem naj bi nastala po aluzijah na zgodovinske dogodke med oktobrom 1261 in avgustom 1262. Takrat je bil spomin na Leopolda še živ, saj je preteklo komaj 30 let od njegove smrti.⁸¹ Kos navede še en razlog, zakaj gre tukaj za zgodovinski vir prvega reda. Takrat še noben samostan na našem ozemlju ni imel napisane takšne zgodovine. To delo nam posreduje nekaj pomembnih podatkov, tako za našo kot za avstrijsko zgodovino. S tem spisom je bil postavljen lep spomenik drugemu ustanovitelju kartuzije.⁸²

⁷⁹ Kajetan Gantar, »Sifridova pesem o vojvodu Leopoldu VI.: Gesta ducis Leupoldi,« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 47, št. 2 (1976): 231–232. Dalje kot: Gantar: *Sifridova pesem*.

⁸⁰ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 40–44.

⁸¹ Gantar: *Sifridova pesem*, 231–232.

⁸² Rybář: *800 let Jurkloštra*, 40–41.

Poleg te pesmi je napisal Sifrid še več pesmi. Skupno je ohranjenih okoli 750 verzov. Med temi pesmimi je najdaljša *Hvalnica samostanske celice* (*Commendacio cellae, Laus cellae*), ki vsebuje več avtobiografskih podatkov.⁸³

6.2.3 *Mihael iz Prage*

Mihaelova letnica rojstva ni znana. Verjetno je bil Čeh, ker je vedno k svojim imenom dodal dostavek »iz Prage«. Izven nemškega območja ga umešča tudi neznanje nemškega jezika. Kot prior je prvič nastopil v kartuziji Marijin vrt v Pragi, nato pa je leta 1386 prišel do vloge priorja v Aggsbachu. Zaradi slabega znanja nemškega jezika se v nemškem okolju ni dobro počutil in je prosil za premestitev. Vrnil se je v Prago, kjer je napisal delo s politično vsebino - *O štirih glavnih vrlinah za vzgojo vladarjev*. Iz tega spisa dobimo moralno-politično sliko tistega časa. Leta 1391 je nastopil službo priorja v Jurkloštru, kjer je ostal vse do svoje smrti 27. septembra 1401. Zanimivo je to, da ga tukaj očitno ni motilo neznanje nemškega jezika. To nam kaže na to, da so tukaj bivali tudi slovensko govoreči menihi.⁸⁴

Njegova dela kažejo na njegovo poznavanje antičnih avtorjev, spisov cerkvenih očetov, teologov, s katerimi je prišel v stik v praški knjižnici, ki je bila bogato založena. Eno njegovih najbolj znanih del je *Tolažba odstavljenega meniha* (*Remediarium prioris abiecti*), to delo je nastalo kot tolažba za Mihaelovega predhodnika na mestu priorja v Aggsbachu, ki je bil, zaradi dovoljenja ženskam, da vstopijo v samostan na pokop ustanoviteljice kartuzije, odstavljen z mesta priorja. Spis *O štirih glavnih vrlinah za vzgojo vladarja* smo že omenili. Njegovo pomembno delo je tudi *Razgovor o čuvanju devištva*. Za ta spis je bil navdih neki mladenič, ki si je premislil glede poroke.⁸⁵

6.2.4 *Nikolaj Kempf*

Nikolaj Kempf je znan kot pisec številnih del, gre za enega najplodovitejših piscev kartuzijanskega reda. Več kot trideset let je živel na ozemlju današnje Slovenije

⁸³ Gantar: *Sifridova pesem*, 231–233.

⁸⁴ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 40–41.

⁸⁵ Mlinarič: *Kartuziji Žiže in Jurklošter*, 493–494.

in zaradi tega smemo domnevati, da je kakšno njegovo delo nastalo pri nas, tudi v kartuziji Jurklošter, kjer je bil kar dvakrat prior.⁸⁶

Rodil se je leta 1397 v Strassburgu v Alzaciji in umrl 20. novembra 1497 v Gamingu, v starosti sto let. Na Dunaju je končal višjo šolo, kjer je postal magister, nato se je posvetil študiju teologije. Po končanem študiju je na dunajski univerzi predaval filozofijo, leta 1440 pa je vstopil v kartuzijanski red v kartuzijo Gaming. Dvakrat je bil tudi prior v Jurkloštru, prvič leta 1440 in nato zopet 1467, kjer je ostal vse do upokojitve leta 1490. Tega leta je zaradi visoke starosti zaprosil za razrešitev z mesta priorja. Njegova prošnja je bila odobrena s strani vrhovnega kapitlja maja 1490 in Kempf se je vrnil v Gaming, kjer je tudi umrl.⁸⁷

Kempfu so nekateri pripisovali več kot trideset del. Njegovo najbolj znano delo je *Theologia mystica (Mistična teologija)*, ki pa je bilo izdano brez navedbe avtorja. Njegovi spisi so napisani v latinščini, nekaj jih je že sam prevedel v nemščino. Kempfov opus zavzema širok spekter del, ki obravnavajo pedagogiko, mistiko, eksegezo, liturgijo in tudi meniško ter kartuzijansko življenje.⁸⁸

Eden izmed njegovih latinskih traktov, ki je izšel okoli leta 1470, je po vsej verjetnosti prva na slovenskih tleh zasnovana knjiga, ki je bila tiskana, in sicer v Baslu v Švici.⁸⁹

6.2.5 Življenjepis Katarine Sienske

Tukaj je še potrebno omeniti prepis rokopisa o življenju Katarine Sienske, ki ga je v 14. stoletju v jurkloštrski kartuziji prepisal menih Bernard. S prepisovanjem je končal 20. maja 1401. Rokopis je zanimiv predvsem zato, ker je opremljen z lastnoročnimi opazkami Štefana Maconeja k dogodkom iz življenja Katarine, pri katerih je bil sam soudeležen. Rokopis vsebuje nekatere podatke, ki jih drugod ne najdemo. To daje temu prepisu veliko vrednost.⁹⁰

⁸⁶ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 219.

⁸⁷ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 42.

⁸⁸ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 495-496.

⁸⁹ Gržan: *Skrivnosti starodavne kartuzije*, 70.

⁹⁰ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 494-495.

Originalni kodeks je napisal Rajmund iz Kapue (1330–1399), generalni prior dominikancev. Ta tekst je bil napisan 1395, že šest let kasneje so imeli prepis v Jurkloštru. Štefan Macone je bil žički prior (1398–1410) in hkrati generalni prior rimske obedience. Bil je tudi sorojak Katarine Sienske, ki je znana po tem, da je pregovorila papeža Gregorja XI., da se je vrnil iz Avignona v Rim. Štefan je bil njen veliki prijatelj in spremljevalec. Po njeni smrti leta 1381 je šel med kartuzijane.⁹¹ Po Katarinini smrti si je prizadeval, da bi bila razglašena za svetnico. V zvezi s tem prizadevanjem si je dopisoval z različnimi evropskimi vladarji, škofi in velikaši ter jim pošiljal prepisan življenjepis Katarine. Tako so po njegovem naročilu tudi prepisali rokopis v Jurkloštru. Rokopis je iz Jurkloštra prišel v kartuzijo Bistra, po njeni razpustitvi pa v Ljubljano. Danes ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani na rokopisnem oddelku pod signaturo številka 12.⁹²

⁹¹ Kos: *Srednjeveški rokopisi*, 80.

⁹² Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 494–495.

7. POVEZAVA CELJSKIH GROFOV S KARTUZIJO JURKLOŠTER

Po izumrtju Babenberžanov leta 1246 je samostan izgubil svoje dobrotnike. Slednje je zopet našel v Celjskih grofih, zlasti v Hermanu II. in Frideriku II. Z njimi je samostan spet bolj zaživel. Celjski grofje so podpirali predvsem kartuzijanske samostane. Naklonili so jim številne darove, predvsem kartuzijam v Žičah, Bistri in tudi v Jurkloštru. Celjski grofje niso znani samo po tem, da so bili veliki dobrotniki, temveč tudi po verjetni zgodbi o Veroniki Deseniški.⁹³ Do prvih stikov Žovneških z jurkloštrsko kartuzijo je prišlo v drugi polovici 13. stoletja, in sicer leta 1278. Stiki so se začeli poglobljati za časa Friderika I. Celjskega (1318–1359) in Hermana I.⁹⁴

Ohranjene so številne listine, s katerimi Celjski grofje Jurkloštru podeljujejo mnoge pravice. Iz leta 1373 je ohranjena listina, kjer piše, da so si Celjski grofje na samostanskem pokopališču postavili kapelo. V tej kapeli so kartuzijani vzdrževali večno luč v spomin celjski dinastiji. Prior Mihael iz Prage z listino iz leta 1401 potrjuje, da so si Celjski na velikem samostanskem poslopju postavili oltar v spomin Hermana I., njegove žene Katarine in njunega sina Hermana II. Za vzdrževanje tega oltarja in za spominske maše je Katarina kartuziji namenila prihodke z nekaj kmetij, desetino v Debru ter nekaj denarja. Torej so Celjski v jurkloštrski kartuziji imeli dva spomenika – pokopališko kapelo in oltar na hodniku (to bo v nadaljevanju tudi pomembno za določitev groba Veronike Deseniške).⁹⁵

Herman II., najmogočnejši med Celjskimi grofi, je bil eden izmed največjih dobrotnikov jurkloštrske kartuzije. Po dokumentih sodeč Herman jurkloštrski kartuziji ni podaril nobene posesti, podeljeval pa jim je privilegije in svojim uradnikom naročal, naj jih upoštevajo ter naj se odpovejo fevdnim pravicam nad posestmi, ki so jih za samostan pridobili njihovi predstojniki. Herman je bil dobrotnik vseh slovenskih

⁹³ Ožinger: *Oblikovanje župnij*, 288.

⁹⁴ Jože Mlinarič, »Celjani in njihov odnos do samostanov,« v: *Zbornik mednarodnega simpozija: Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja*, ur. Rolanda Fugger Germadnik (Celje: Pokrajinski muzej, 1998), 130.

⁹⁵ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 45–46.

kartuzij, toda njegova glavna skrb je bila kartuzija Pleterje, ki jo je leta 1400 sam ustanovil in kjer je tudi prostor njegovega pokopa.⁹⁶

Eno izmed zelo zanimivih vprašanj je, kako je bilo z Veroniko Deseniško. Ali je res pokopana v Jurkloštru? Če je to res, kje je njen grob. Njena tragična usoda je navdihnila številne pisatelje in pesnike. Njen grob, ki ga še danes iščejo, še vedno buri duhove.⁹⁷ S tragično usodo Veronike Deseniške je povezana velika radodarnost Friderika II. jurkloštrski kartuziji. Slednji je jurkloštrski samostan obdaroval s tolikimi posestvi, dohodki in privilegiji kot nihče drug. Friderik II. je bil poročen z Elizabeto Frankopansko. Zaljubljen se je v Elizabetino dvorjanko Veroniko, hčer plemiča iz Deseniča pri Krapini. Kmalu zatem so našli mrtvo Elizabeto. Nekateri pravijo, da bi jo naj ubil sam Friderik II. Ljubezen med Friderikom in Veroniko bi naj bila vzrok za večletno sovraštvo med očetom in sinom. Herman II. je bil proti tej zvezi, ker je bila Veronika zanj prenizkega rodu. Poroke Friderika z Veroniko zato ni dovolil. Toda Friderik očeta ni upošteval in se je kljub njegovemu nasprotovanju poročil. Herman je Veroniko obtožil, da je čarovnica in jo nato dal utopiti. Friderik je Veroniko dal najprej pokopati v Braslovče, potem bi jo naj pripeljal v Jurklošter.⁹⁸

Kje bi naj bila pokopana, se ne ve. Obstajajo različne teorije, ljudsko izročilo, vendar ni nič znanstveno dokazanega. Prav tako obstajajo domneve. Karel Gržan predvideva, da naj bi se Veronika v času preganjanja Friderikovega očeta grofa Hermana tri leta skrivala v jurkloštrskem samostanu, saj je tudi ta samostan, tako kot vsak samostan, imel prostor za zatočišče – azil. V tem obdobju je imela jurkloštrska kartuzija tudi azilno poslanstvo.⁹⁹

Lokacija njenega domnevnega groba nam ni znana, čeprav ga že dolgo iščejo. Med znanimi iskalci sta bila tudi Anton Martin Slomšek in Ignacij Orožen. Domneve o lokaciji groba so različne, toda z gotovostjo ne moremo trditi za noben prostor. V Jurkloštru se vsako leto na poseben način spomnijo Veronikine utopitve. Na nedeljo, ki je najbližje 17. oktobru, obhajajo Veronikino mašo.¹⁰⁰

⁹⁶ Mlinarič: *Kartuziji Žiže in Jurklošter*, 222–223.

⁹⁷ Ožinger: *Oblikovanje župnij*, 288.

⁹⁸ Jelovšek: *Jurklošter nekoč in danes*, 19–20.

⁹⁹ Gržan: *Skrivnosti starodavne kartuzije*, 86.

¹⁰⁰ Jelovšek: *Jurklošter nekoč in danes*, 19–20.

O možni lokaciji groba je bilo že veliko govora. Eni zagovarjajo teorijo, da bi grob morali iskati bodisi na kraju, kjer je bila pokopališka kapela, ali pa na hodniku, kjer so imeli Celjski grofje poseben oltar. Prvi, ki je o tem že nekaj zapisal, je bil blaženi Anton Martin Slomšek. Leta 1881 je Ignacij Orožen zapisal, da groba ne morejo najti, če ga iščejo v cerkvi. Morali bi ga iskati izven cerkve, na mestih, kjer sta bila postavljena dva oltarja v spomin Celjskim grofom. Kljub Ignacijevim zapisom je ljudsko izročilo še vedno Veronikin grob postavljalo v cerkev. Leta 1937 so v cerkvi odprli dve grobnici, eno pred glavnim oltarjem, drugo pa pri stranskih vratih. Ko so tema grobnicama odstranili napisne plošče in so notri našli kosti, je seveda ljudska domišljija najdbo proglasila za Veronikin grob. Šlo je za dva nagrobnika iz 18. stoletja. Ti dve grobnici pa sta imeli samo zabrisana imena pokopanih. Nagrobnika so zbrusili in ju nato vgradili na vsako stran vhoda v cerkev. Na prvo ploščo so vklesali pomembnejše letnice iz zgodovine Jurkloštra, na drugo pa imena padlih iz prve svetovne vojne. Je pa Ignacij Orožen leta 1881 v svoji knjigi zapisal, kdo je pokopan v teh dveh grobnicah in to zagotovo ni bila Veronika. Kljub tej Ignacijevi knjigi se po ljudskem izročilu še vedno širi ideja, da je vendarle šlo za Veronikin grob.¹⁰¹

Najnovejša dognanja glede Veronikinega groba je podal Karel Gržan. 4. novembra 2005 je bil v prostoru jurkloštrske kartuzije odkrit podstavek grobnice. Po Gržanovem mnenju lahko na podlagi raziskovanj z veliko gotovostjo trdimo, da je odkrito mesto pokopa Veronike. Gre za mesto v kapiteljski dvorani. Gržan meni, da so prejšnji iskalci groba premalo upoštevali dejstvo, da je bilo prepovedano pokopavati laike na samostanskem pokopališču, razen ustanovitelje samostanov in graditelje njihovih cerkva. Na drugih krajih znotraj samostana je zbor predstojnikov lahko dovolil pokop, vendar samo moških. S posebnim dovoljenjem generalnega priorja ali kapitlja so lahko bile kje drugje, ne na samostanskem pokopališču, pokopane tudi ugledne žene. V kartuzijanskem arhivu je ohranjen dokument iz leta 1428, ki daje jurkloštrskim menihom dovoljenje, da pokopljejo v okviru samostana pomembno osebo. Ker naj bi tega leta bil prekop Veronike iz Braslovč v Jurklošter, Gržan sklepa, da se je dovoljenje nanašalo na pokop telesnih ostankov Veronike Deseniške. Mesto pokopa moramo torej iskati zunaj območja klavzure. Kapiteljska dvorana je bila po določenih preureditvah v ta namen očitno najprimernejša, kajti omogočala je dostop izvenklavzurnega območja

¹⁰¹ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 49–51.

samostana. Gržan tukaj doda, da »govorimo o veliki verjetnosti, ki pa se na podlagi obstoječih dejstev približuje gotovosti.«¹⁰²

¹⁰² Gržan: *Skrivnosti starodavne kartuzije*, 84–93.

8. POVEZAVA Z OSTALIMI SLOVENSKIMI KARTUZIJAMI

Na Slovenskem so delovale 4 kartuzije, poleg Jurkloštra še Žiče, Pleterje in Bistra. Med temi kartuzijami so bili vedno živahni stiki, priorji pogosto niso bili le v eni kartuziji. Za primer lahko navedemo Odonu, ki je verjetno poleg v Jurkloštru bival tudi v Žičah. Tudi mnogi samostanski dobrotniki so podpirali več kartuzij, ne samo ene. Dokaz za to so Celjski grofje. O njih smo že govorili. Celjski grofje so bili veliki dobrotniki vseh slovenskih kartuzij, Pleterje je ustanovil sam Herman II. Kljub njegovi ustanovitvi je bil podpornik ostalih kartuzij. Priorji vseh slovenskih kartuzij so naročili svojim menihom, da morajo obhajati aniverzarij za rodbino Celjskih, da jim tako povrnejo za njihovo dobroto do slovenskih kartuzij.¹⁰³

Živahni so bili predvsem kulturni stiki. Leta 1415 so žički, jurkloštrski, bistriški in pleterski prior sklenili medsebojno bratsko zvezo vseh kartuzij na slovenskem ozemlju (*fraternitas domorum in Sclavonia*). Rezultat teh živahnih stikov je bilo med drugim tudi medsebojno izposojanje knjig, tako so se po naključju ohranile tri knjige iz jurkloštrske kartuzije.¹⁰⁴ Ponovno je bila ta zveza sklenjena leta 1481. Zvezo so sklenili ne glede na formalno redovno provinco in na tedanje zgodovinske dežele (Jurklošter je bil najprej v Savinjski marki in nato v vojvodini Štajerski).¹⁰⁵

Jurklošter je imel živahne stike predvsem z žičkim samostanom, ki mu je bil najbližji. Tudi menihi so verjetno po prvi ukinitvi kartuzije odšli tja. Po ponovni oživitvi samostana so kartuzijani prišli tudi iz Žič. Predvsem zanimiva je povezava z Žičami v času velikega zahodnega razkola (1378–1417). V času tega razkola, shizme, je bil med letoma 1391 in 1410 v Žičah sedež generalnega priorja rimske obediencie kartuzijanskega reda.¹⁰⁶ Jurkloštrski priorji so v času, ko je bil v žički kartuziji sedež redovne veje rimske obediencie, odigrali pomembno vlogo, deloma zaradi svoje sposobnosti, deloma zaradi bližine. Vsekakor je pomembno vlogo odigral Mihael iz

¹⁰³ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 175.

¹⁰⁴ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 46.

¹⁰⁵ Jože Curk, Polona Vidmar in Sašo Radovanovič, *Samostani na Slovenskem do leta 1780* (Maribor: Ostroga, 2008), 158.

¹⁰⁶ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 428.

Prage (o njem smo že govorili).¹⁰⁷ V tem času je opravljal še razne druge funkcije, ni bil samo jurkloštrski prior. Bil je vizitator (inšpektor) za druge kartuzijanske samostane pa tudi pri vrhovnem redovnem predstojništvu je opravljal razna opravila.¹⁰⁸ Leta 1391 je bil med priorji, ki so imeli nalogo sklicati t. i. »zasebni kapitelj in poskrbeti za začasnega vodjo«.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 173.

¹⁰⁸ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 41–42.

¹⁰⁹ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 173.

9. SOCIALNA VLOGA KARTUZIJE

Poleg cerkvenega, kulturnega in političnega pomena je imela kartuzija v Jurkloštru tudi socialno vlogo. Kartuzijani, kakor vsi kontemplativni redovi, so imeli možnost karitativne dejavnosti na najrazličnejših področjih; za primer lahko navedemo delitev miloščine, obleke in hrane na samostanski porti (prostor ob glavnem vhodu v samostan), razdeljevanje zdravil bolnim ali njihovim svojcem, ki so se v stiskah zatekali v samostan. Pomagati ostarelemu, bolnemu sočloveku, skratka vsakemu človeku, bodisi v njegovi telesni ali duševni stiski, je zahteva evangelija, ki so se ji čutile zavezane tudi redovne skupnosti. Vsak meniški red je v skladu s svojim poslanstvom po najboljših močeh skušal slediti zahtevam evangelija.¹¹⁰

Zdravniško pomoč so kartuzijani nudili ne le svojim sobratom, temveč vsem, ki so se zatekali po pomoč na samostansko porto. Zdravljenje zunaj samostanskih zidov pa je seveda bilo nezdržljivo z njihovim duhovnim poklicem in načinom življenja. Zdravstvena dejavnost v jurkloštrski kartuziji je bila pogojena s tedanjim stanjem medicinske in farmakološke vede ter s tedanjo splošno prakso. Žal o tej dejavnosti v srednjem veku zaradi pomanjkanja ohranjenih dokumentov ni skoraj nič znanega. Vsekakor so za samostanskimi zidovi živeli menihi, ki jim medicinska in farmakološka veda nista bili tuji in ki so se ukvarjali tudi z zdravljenjem. Kakor vsi samostani je tudi jurkloštrski moral imeti svojo hišno lekarno, ki je služila ne le potrebam samostanske družine in njenim uslužbencem, temveč tudi okoliškim prebivalcem, ki so se v svojih stiskah obračali po pomoč k menihom.¹¹¹

Vsekakor je svojo karitativno dejavnost kartuzija razvila tudi zunaj samostanskih zidov za tujce in popotnike, znotraj zidov pa tudi za samostanske uslužbence, dninarje in hlapce. Vsi večji samostani so namreč razvili intenzivno gospodarsko dejavnost, za katero jim ni zadostovala domača delovna sila, zlasti delo bratov (konverzov). Zato so ob večjih delih najemali dninarje, za stalna dela pa so imeli hlapce in obrtnike.¹¹²

¹¹⁰ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 498.

¹¹¹ Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 503–504.

¹¹² Mlinarič: *Kartuziji Žiče in Jurklošter*, 498–503.

Tukaj lahko omenimo še zanimivo dejstvo, da so kartuzijani v Laškem vzdrževali javno kopališče. Le-to sicer nima nobene povezave z laškimi termalnimi vrelci. Šlo je za kopališče z navadno vodo, seveda ogrevano. Edini podatek, ki ga imamo o tem kopališču in kartuzijanih, je zapis, da je 29. septembra 1534 jurkloštrski prior Martin Nürnberger prepustil samostansko kopališče v Laškem »Na vrtih« kopališkemu mojstru Kuncu Riederju v dosmrtni najem z devetimi markami letne najemnine.¹¹³

Za socialno vlogo lahko štejemo tudi azilno poslanstvo samostanov, ki smo ga že omenili pri obravnavi Veronike Deseniške.

¹¹³ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 53–55.

10. KARTUZIJA PO ODHODU KARTUZIJANOV

Leta 1591 je nadvojvoda Ernest kartuzijo dal jezuitom v Gradcu. Le-ti so jo dobili pod pogojem, da dva tisoč goldinarjev iz samostanskih dohodkov porabijo za štipendije, presežek pa za vzdrževanje kolegija in akademije. Kartuzijani so si začeli prizadevati, da bi jurkloštrsko in žičko kartuzijo, ki jo je doletela enaka usoda, dobili nazaj. Vrnitev obeh samostanov naj bi dosegli pri papežu, cesarju in pri nadvojvodah v Gradcu. Jezuiti so bili pripravljeni vrniti oba samostana pod pogojem, da jim bodo kartuzijani plačevali vsako leto tisoč dvesto goldinarjev za štipendije in jim bodo povrnili stroške, ki so jih imeli z upravo v dveh letih. Kartuzijani so to sprejeli, tako so leta 1593 dobili oba samostana nazaj. Vendar se je pri plačevanju za štipendije kmalu zataknilo. Nadvojvoda je že hotel ukiniti vse štiri kartuzijanske samostane na Slovenskem – Žiče, Jurklošter, Bistro in Pleterje. Na koncu sta izredni poslanik Quintana in papeški nuncij grof Hieronim Porcia leta 1595 dosegla, da je nadvojvoda Ferdinand ohranil Žičko kartuzijo in Bistro, Jurklošter in Pleterje pa je ukinit in ju dal jezuitom. To je še formalno 23. marca 1596 potrdil papež Klemen VIII. Tako je tudi formalno prenehala delovati jurkloštrska kartuzija, ki je bila že nekaj desetletij v krizi. Jurklošter je tonil v zatišje, noben velikaš se ni več ukvarjal z njim. Prenehalo je tudi kulturno delovanje, ki so ga kartuzijani uspešno opravljali kar štiri stoletja. Jurklošter je samo še posredno služil kulturnim namenom, tako da so jezuiti z dohodki samostanskega posestva opravljali svojo vsestransko kulturno dejavnost. Nadvojvoda Ferdinand je nato še leta 1602 potrdil posest v Jurkloštru jezuitom in ponovil pomen posesti, to je vzdrževanje študentov. Študentje, ki so prejeli štipendije iz dohodkov samostana v Jurkloštru, so se imenovali »jurkloštrski gojenci«.¹¹⁴

Graški jezuiti so bili lastniki Jurkloštra do leta 1773, ko je bil njihov red razpuščen. Ob tem so večino samostanske knjižnice odpeljali v Gradec, le nekaj primerkov je ostalo v Ljubljani. Ko so jezuiti odšli, je samostan prevzela država, ki je tako prevzela celotno samostansko gosposčino. Država je to gospostvo upravljala sama ali pa ga je dajala v najem. Dohodke so namenili za štipendije bogoslovcev lavantinske in sekavske škofije. Po odhodu jezuitov je tedanja cesarica Marija Terezija v Jurkloštru

¹¹⁴ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 60–63.

ustanovila mesto vikarja, ki je bil podrejen laškemu nadžupniku. Tudi jezuitsko sodišče je prevzela država. Jurklošter je postal sedež okrajnega sodišča in komisariata. Leta 1780 so samostanska poslopja, ki so bila v slabem stanju, podrli in prizidali k samostanski cerkvi obsežno grajsko poslopje, v katerem sta uradovala državno okrajno sodišče in komisariat. Od starih poslopij so pustili samo cerkev in stolp ob Gračnici. Ta graščina, ki so jo zgradili, je zgorela med drugo svetovno vojno, in sicer leta 1944. Požgali so jo partizani.¹¹⁵

Na nekdanji samostan nas spominjajo le še nekatera imena, kot so: Jurklošter, Mišji Dol, ki je bil sprva Menišji Dol po menihih, vendar se je -en- kmalu izgubil in je tako nastal Mišji Dol. Znana/ohranjena so še nekatera imena, npr. Menišji ali Patrov graben in Marijina vas. Od nekdanjih samostanskih poslopij je ostal edinstveni stolp in sedanja župnijska cerkev.¹¹⁶

V zadnjih letih so se zopet začela bolj intenzivna raziskovanja kartuzije. Leta 2005 so ustanovili Zavod Odon Jurklošter, z namenom, da bi ponovno odkrili bogato duhovno, kulturno in tudi naravno dediščino. Zavod je dobil ime po priorju v Jurkloštru, blaženemu Odonu. Člani ne skrbijo le za raziskovanje, temveč tudi urejajo kartuzijo in okolico, predvsem z željo, da bodo lahko čez čas prikazali kartuzijo še bolj v pristni luči.¹¹⁷

V letu 2007 so izdali konservatorski program prenove. Župnijski urad Jurklošter, ki ga je zastopal Karel Gržan, si je dolgo časa prizadeval postopoma oživiti ostanke kartuzije v smislu njene nekdanje zgodovinsko-kulturne prepoznavnosti in pomena. Predstaviti so želeli kartuzijansko arhitekturo, povezano z življenjem in delom menihov. Prav tako je bila želja, da bi bolj natančno osvetlili pomembno obdobje v zgodovini samostana, ki je povezano s Celjskimi grofi – predvsem so želeli predstaviti ljubezensko zgodbo med Friderikom II. in Veroniko Deseniško. Tem pobudam župnijskega urada sta se pridružila tudi Krajevna skupnost Jurklošter in Občina Laško, ki sta v ostankih nekdanjega samostana videla zanimivo turistično-kulturno destinacijo. V ta namen so podali idejo o prenovitvi stavbe nekdanje grajske pristave, ki bi ji dali ustrezno večnamensko turistično-kulturno namembnost. Konservatorski program, ki so ga izdali,

¹¹⁵ Rybář: *800 let Jurkloštra*, 63-65.

¹¹⁶ Jelovšek: *Jurklošter nekoč in danes*, 21-23.

¹¹⁷ Zavod Odon Jurklošter, Predstavitev Zavoda Odon Jurklošter, <http://sl.odon.si/predstavitev/> (pridobljeno 25. junija 2016).

obravnava celoten kompleks kartuzije, z vidika njegovega zgodovinskega in likovno-arhitekturnega pomena. Delno je program glede grajske pristave že realiziran. V letu 2011 so zaključili z obnovo kapiteljske dvorane. Le-to so obnovili z vsemi odkritimi arhitekturnimi sestavinami in elementi, ki dokumentirajo podobo kartuzije skozi njen razvoj. Vidna je romanska, gotska in baročna faza.¹¹⁸

V cerkvi sv. Mavricija vsako leto obhajajo dve pomembni maši, ki sta povezani s kartuzijo. Prvo mašo obhajajo v nedeljo, ki je najbližje štirinajstemu januarju, to nedeljo imenujejo tudi Odonova. S slovesnostjo se spominjajo blaženega Odon. Druga maša je v nedeljo, ki je najbližje sedemnajstemu oktobru. Gre za Veronikino mašo, kot spomin na njeno utopitev. Vsako nedeljo od maja do oktobra imajo tudi vodene ogleda po kartuziji. Tako lahko vsak, ki ga kartuzija zanima, obišče te starodavne ostanke nekdanjega samostana Jurklošter.

¹¹⁸ Branka Primc in Ivo Gričar, *Jurklošter samostan - Konservatorski program prenove* (Celje: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije OE Celje, 2007), 3.

ZAKLJUČEK

Kartuzija Jurklošter je ena izmed štirih srednjeveških kartuzij na ozemlju današnje Slovenije. Ustanovljena je bila okoli leta 1170 v mirni in skriti dolini potoka Gračnice na ozemlju, ki je bilo nekoč last sv. Eme Krške. Kmalu po ustanovitvi je bila kartuzija ukinjena. S tem se je na mestu manjšega samostana bratov v Marijini vasi ustanovil kapitelj kanonikov s proštom na čelu, ki je bil pomemben v cerkvenem oziroma dušnopastirskem smislu. Samostan ni bil dolgo brez kartuzijanov, le-ti so se kmalu vrnili po zaslugi Leopolda VI. Babenberškega. Slednji je bil pomemben politični akter, ki je jurkloštrski samostan povzdignil v pomembno cerkveno in politično figuro. Z njim, njegovo povezavo z Andeškimi in izborom sv. Mavricija za zavetnika cerkve je jurkloštrska kartuzija dobila evropski pomen. Z izumrtjem dinastije Babenberžanov se je začelo obdobje njenega zatona. Ponovni vzpon je doživela z mogočno dinastijo Celjskih grofov. Tukaj je Jurklošter vstopil v osrčje zgodbe o Frideriku II. in Veroniki Deseniški. Ta zgodba je jurkloštrski samostan zopet dvignila na neko drugo raven, povezano s politiko Celjskih grofov.

Vseskozi pa je bilo v Jurkloštru bogato kulturno snovanje. Menihi so se ukvarjali s prepisovanjem, mnogokrat so bili tudi avtorji lastnih del. Čeprav o jurkloštrskih snovalcih ni veliko znanega, lahko iz redko ohranjenih virov sklepamo, da so tukaj delovali pomembni kulturni ustvarjalci. Vsa njihova dela so pomembna tako v slovenskem, kot tudi v svetovnem merilu. V kulturnem pogledu je zanimiva tudi cerkev sv. Mavricija, ki je še edino, kar je ohranjeno od nekdanje kartuzije. Ponaša se z zanimivo arhitekturo, ki se je iz jurkloštrske cerkve razširila po ostalih cerkvah laškega gospostva.

Jurkloštrska kartuzija je bila torej eden pomembnih cerkvenih, političnih in kulturnih dejavnikov srednjeveških ustanov na Slovenskem. Mnogo je že napisanega, raziskanega, vendar se še vedno najde veliko stvari, ki jih je potrebno preučiti. Verjamem, da bo v prihodnosti še veliko stvari odkritih, nekaj pa bo zagotovo ostalo »zaklenjeno« za ostanki te starodavne kartuzije.

POVZETEK

V magistrskem delu smo raziskovali cerkveni, kulturni ter politični pomen kartuzije Jurklošter. Posvetili smo se širši vlogi le-te, ki je bila v srednjem veku pomemben dejavnik kulturnega, političnega in seveda cerkvenega razvoja. S kartuzijo v Jurkloštru so bile povezane številne pomembne plemiške družine.

Že pri prvi ustanovitvi kartuzije okoli leta 1170, ki jo je ustanovil krški škof Henrik, se je pokazal njen strateški pomen. Kmalu po ustanovitvi je bila kartuzija ukinjena, na mestu manjšega samostana bratov v Marijini vasi pa je bila ustanovljena proštija (kapitelj kanonikov). Z Leopoldom VI. Babenberžanom je bila kartuzija ponovno ustanovljena. Preko njega so v stik z Jurkloštrom prišli tudi Andeški. Leopold je dal obnoviti oziroma na novo pozidati samostansko cerkev sv. Mavricija, ki je pomemben umetnostnozgodovinski spomenik. Z izumrtjem Babenberžanov leta 1246 je kartuzija izgubila na pomembnosti. Velike dobrotnike so kartuzijani zopet dobili s Celjskimi grofi. Najbolj znana povezava Celjskih grofov s to kartuzijo je zagotovo povezana z grobom Veronike Deseniške, ki ga še danes iščejo.

Jurkloštrska kartuzija je tudi pomemben kulturni spomenik. Kulturni pomen je razviden predvsem iz ustvarjanja literatov, ki so delovali v tej kartuziji. Menihi so se ukvarjali s prepisovanjem in tudi lastnim snovanjem. Tako so v tem samostanu nastali nekateri pomembni spisi.

KLJUČNE BESEDE

Kartuzija Jurklošter, krški škofje, proštija, Leopold VI. Babenberžan, cerkev sv. Mavricija, Celjski grofje, Veronika Deseniška, literarno ustvarjanje.

SUMMARY

In this thesis we examine the religious, cultural and political significance of Jurklošter Carthusian Monastery. We focus on its wider role, since it was an important part of cultural, political and, of course, religious development in the Middle Ages. The Jurklošter Carthusian monastery was also tightly linked with important noble families in the region.

Already at the very first stages of its establishment in 1170 – it was founded by Bishop Henrik of Gurk – the monastery showed its strategic importance. Yet soon after, it was dismissed, and on the spot of a smaller monastery in Marija village, a chapter of canons was founded. The Carthusian Monastery was reopened by Leopold IV. of Babenberg, through which the monastery came into contact with the Counts of Andechs. Leopold renovated the Church of Saint Maurice, today an important monument of art history. With the extinction of the Babenberg family in 1246, the monastery lost its importance, but later gained new benefactors with the Counts of Celje. They are most famously associated with the monastery through Veronika of Desenice and her grave, which is yet to be discovered.

The Jurklošter Charterhouse is also an important cultural monument. Its cultural significance is evident primarily from literally artists who worked and lived there. Monks copied and produced original writing, which lead to the creation of some important texts.

KEYWORDS

Jurklošter Charterhouse, Bishops of Gurk, Leopold IV. of Babenberg, Church of St. Maurice, Counts of Celje, Veronika of Desenice, literary creation.

REFERENCE

- Ambrožič, Matjaž. *Prvih 1000 let krščanstva na Slovenskem*. Priročnik Teološke fakultete 20. Ljubljana: Teološka fakulteta, 2010.
- Curk, Jože, Polona Vidmar in Sašo Radovanovič. *Samostani na Slovenskem do leta 1780*. Maribor: Ostroga, 2008.
- Gantar, Kajetan. »Sifridova pesem o vojvodu Leopoldu VI.: Gesta ducis Leupoldi.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 47, št. 2 (1976): 231–243.
- Gorenčič, Oter Mija. *Deformis formositas ac formosa deformitas: Samostanska stavbna plastika 12. in 13. stoletja v Sloveniji*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2009.
- Gorenčič, Oter Mija. »Kartuzija Jurklošter in Leopold VI. Babenberžan.« *Acta historiae artis Slovenica* 17, št. 2 (2012): 25–45.
- Gržan, Karel. *Skrivnosti starodavne kartuzije: med zgodovinskimi pomniki v Jurkloštru*. Ljubljana: Družina, 2006.
- Jelovšek, Edo. *Jurklošter nekoč in danes*. Jurklošter: Turistično društvo, 1983.
- Kos, Milko. *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1931.
- Kovačič, Franc. *Zgodovina Lavantinske škofije: (1228–1928) / ob 700 letnici njene ustanovitve spisal Franc Kovačič*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.
- Mlinarič, Jože. »Celjani in njihov odnos do samostanov.« V: *Zbornik mednarodnega simpozija: Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja*, 125–142. Ur. Rolanda Fugger Germadnik. Celje: Pokrajinski muzej, 1998.
- Mlinarič, Jože. »Cerkev na Slovenskem v srednjem veku.« V: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem*, 61–92. Celje: Mohorjeva družba, 1991.
- Mlinarič, Jože. *Kartuziji Žiče in Jurklošter: Žička kartuzija ok. 1160–1782: Jurkloštrska kartuzija ok. 1170–1595*. Maribor: Založba Obzorja, 1991.
- Orožen, Ignacij. *Orožnova zgodovina dekanije Laško / prevod nemške izdaje iz leta 1881*. Prev. Jože Maček in France Baraga. Celje: Celjska Mohorjeva družba in Laško: Knjižnica Laško, 2009.

- Ožinger, Anton. »Oblikovanje župnij v prafari Laško.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 47, št. 2 (1976): 276–280.
- Primc, Branka in Ivo Gričar. *Jurklošter samostan - Konservatorski program prenove*. Celje: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije OE Celje, 2007.
- Rybář, Miloš. *800 let Jurkloštra*. Laško: Kulturni center, 2000.
- Rybář, Miloš. »Zgodovinska podoba kartuzije Jurklošter.« V: *Redovništvo na Slovenskem 1: Benediktinci, cistercijani, kartuzijani*, ur. France M. Dolinar, 149–163. Ljubljana: Teološka fakulteta v Ljubljani, Inštitut za zgodovino Cerkev, 1984.
- Smolik, Marjan, ur. *Leto svetnikov*. 2. prenovljena in razširjena izdaja. 5. zv. Celje: Mohorjeva družba, 1999–2001.
- Stegenšek, Avguštin. »O početkih jurkloštrske kartuzije.« *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8 (1911): 1–10.
- Zadnikar, Marijan. *Romanika v Sloveniji: Tipologija in morfologija sakralne arhitekture*. Ljubljana: DZS, 1982.
- Zadnikar, Marijan. *Romanske cerkve v Sloveniji: 11.–13. stoletje*. Ljubljana: Družina, 2001.
- Zadnikar, Marijan. *Srednjeveška arhitektura kartuzijanov in slovenske kartuzija*. Ljubljana: SAZU, 1972.
- Zavod Odon Jurklošter, Predstavitev Zavoda Odon Jurklošter, <http://sl.odon.si/predstavitev/> (pridobljeno 25. junija 2016).